

**UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
RÍMSKOKATOLÍSKA CYRILOMETODSKÁ
BOHOSLOVECKÁ FAKULTA**

UTRPENIE AKO CESTA DOZRIEVANIA

Diplomová práca

**Ondrej Skočík
pod vedením ThLic. Stanislava Zontáka CM**

Bratislava 2004

Čestné prehlásenie

Dolupodpísaný Ondrej Skočík

narodený dňa 09. 08. 1976

v Bratislave

Týmto čestne prehlasujem,

že som magisterskú prácu s názvom

„Utrpenie ako cesta dozrievania“

vypracoval sám, a že literatúra, ktorú som pri jej tvorbe použil, som uviedol v bibliografii tejto práce.

V Bratislave

Dňa 28. 02. 2004

.....
podpis

Ďakujem

*konzultantovi Th.Lic. Stanislavovi Zontákovi CM,
že si aj napriek mnohým povinnostiam našiel čas na
prekonzultovanie predkladanej záverečnej práce.*

Dobrý Boh nech mu odmení jeho ochotu.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK A ZNAČIEK

Zoznam skratiek cirkevných dokumentov:

Knihy Starého zákona:

SZ	Starý zákon
Gn	Kniha Genezis
Ex	Kniha Exodus
Dt	Kniha Deuteronomium
Sdc	Kniha sudcov
1Sam	Prvá kniha Samuelova
2Sam	Druhá kniha Samuelova
Tob	Kniha Tobiáš
Jób	Kniha Jób
Ž	Kniha žalmov
Prís	Kniha prísloví
Múd	Kniha múdrosti
Sir	Kniha Sirachovcova
Iz	Kniha proroka Izaiáša
Jer	Kniha proroka Jeremiáša
Nár	Kniha Náreký
Ez	Kniha proroka Ezechiela
Dan	Kniha proroka Daniela
Oz	Kniha proroka Ozeáša
Am	Kniha proroka Amosa
2Mak	Druhá kniha Machabejcov

Knihy Nového zákona

Mt	Evanjelium podľa Matúša
Mk	Evanjelium podľa Marka
Lk	Evanjelium podľa Lukáša
Jn	Evanjelium podľa Jána

Sk	Skutky apoštolov
Rim	List Rimanom
Gal	List Galaťanom
1Kor	Prvý list Korint'anom
Hebr	List Hebrejom

Encykliky, apoštolské listy, dokumenty II. Vatikánskeho koncilu:

EV	Evangelium vitae
KKC	Katechizmus katolíckej Cirkvi
SD	Salvifici doloris

Ostatné použité skratky:

Prorov.	porovnaj
kol.	kolektív
Tamže	opakovaná citácia
Sv.	svätý
in	v
UKCMBF	Univerzita Komenského Cyrilometodská bohoslovecká fakulta
CS	Caritas Socialis
t.j.	to jest
SKCH	Slovenská katolícka charita
SSV	Spolok svätého Vojtecha

Úvod

Život vo svojej celistvosti zahŕňa mnohé situácie, ktoré nás dennodenne sprevádzajú. Radosť, nadšenie, bolesť i utrpenie. Jeho pestrosť podmieňuje naše porozumenie. Človek nie všetko a nie hneď pochopí, ale jeho túžba poznávať a pochopiť je veľká a túži byť uspokojená.

Téma mojej diplomovej práce znie Utrpenie ako cesta dozrievania. Túto tému som si vybral aj z toho dôvodu, že som mal možnosť pracovať v nemocnici ako ošetrovateľ počas vojenskej civilnej služby. To bolo moje prvé stretnutie s bolesťou a utrpením v tak intenzívnej podobe. Človek ktorý trpí, sa správa inak, jeho potreby sú iné ako u zdravého človeka, názory sa menia, je citlivejší na podnety, ktoré k nemu prichádzajú z jeho okolia i zaznievajú v samotnom jeho vnútri. Ved' nie nadarmo sa hovorí: zdravý má veľa túžob, ale chorý iba jednu. Táto jeho túžba, túžba po zdraví, však nie vždy býva naplnená. Nie vždy – aj keď človek veľmi túži vyzdraviť – utrpenie zaniká. Vtedy je múdre postaviť sa tvárou v tvár tomu čo prežívam, prečo to prežívam, čo to spôsobilo, a ako mám s tým ďalej žiť. Utrpenie je tak sprevádzané dynamickou silou, ktorá mení hodnoty a ciele a upriamuje človeka na to, čo obstojí a čo ani definitívum, ako smrť, nedokáže zdevalvovať.

V práci, v jej prvej časti, som sa snažil poukázať na to, že skutočnosť utrpenia nie je nová a že sprevádza človeka počas celých dejín. Biblická skúsenosť je toho dôkazom. Človek ale ani v tejto situácii svojho života nie je sám a Boh ho i v nej sprevádza a tajomne vedie. Ale na otázku prečo, dáva odpoveď práve Sväté písmo. Hriech, ako prvotná príčina, spôsobil zmenu kvality života človeka, a priniesol i svoje negatívne následky.

Odpoveď na otázku zmyslu utrpenia som sa snažil načrtnúť v druhej časti tejto práce: Kristus svojím umučením a smrťou berie hriech človeka na svoje plecia a zachraňuje ho od toho, v čom si sám človek nedokáže pomôcť a síce od príčiny utrpenia. Kristus svojím utrpením musí dosiahnuť „aby človek nezahynul, ale mal večný život.“(Jn 3,16) Práve svojím krížom musí zasiahnúť koreň zla, zapustený do dejín človeka a do ľudských duší.¹

¹ SD 16.

Teda Ježiš Kristus je najspolahlivejším darcom odpovede na otázku o zmysle utrpenia.²

Tretia časť práce poukazuje na praktickú skúsenosť utrpenia a spôsob, ako sa k nemu postaviť. Človek v takejto situácii potrebuje pomoc a pochopenie.

Pri písaní tejto práce som sa opieral o dokumenty svätého otca Jána Pavla II. Ako *Salvifici doloris* o kresťanskom zmysle ľudského utrpenia, *Evangelium vitae*, Katechizmus katolíckej cirkvi, ako i o literatúru a prednášky s podobnou tematikou, z ktorých by som vyzdvihol dielo Elizabeth Kübler – Rossovej „Hovory s umierajúcimi“ a dielo Marie Svatošovej „Hospic umenie sprevádzať“.

V tretej časti som prezentoval hospicovú myšlienku, ktorá u nás na Slovensku nie je veľmi rozpracovaná a prezentovaná, prežíva u nás skôr svoje ranné obdobie. Začíname si uvedomovať, že prechod zo života do života nie je ľahký a treba človeka na tejto ťažkej ceste sprevádzať, aby sa necítil osamotený.

Samotnú prácu som spracoval podľa metodologických postupov odporúčaných konzultantom.³ Práca je rozvíjaná v troch základných líniách: biblickom, kristologickom, a praktickom, čím nadobúda celistvý charakter.

² SD 13.

³ Porov. KUTARŇA, J., *Metodológia spôsob štúdia a písania vedeckej práce*, UKCMBF, Bratislava 2003, s. 1-36.

I. Kapitola

1. Biblický aspekt pohľadu na utrpenie

1.1 Vážnosť utrpenia

Sväté písmo sa pozerá na skutočnosť utrpenia v ľudskom živote veľmi vážne. Neminimalizuje ho, má preň hlboký súcit.⁴ Biblia neuvažuje nikdy o chorobe a uzdravení z hľadiska lekárskeho, alebo vedeckého, ale sleduje svoju líniu a to výsostne náboženskú. Choroba a uzdravenie vytvára úzky vzťah medzi chorým a Bohom. Pozornosť neupútava povaha samotnej choroby, jej vývoj či liečba, ale jej sama skutočnosť, ktorá je chápaná ako významná udalosť v konkrétnej ľudskej situácii.⁵

Sväté písmo sa pozerá na utrpenie ako na zlo, ktoré nemalo existovať.⁶ Ako niečo, čo sa do stvoreného sveta dostalo druhotne. Boh predsa stvoril svet, ako dobrý.⁷ „A Boh videl všetko, čo urobil, a hľa bolo to veľmi dobré.“(Gn 1,31)

1.2 Výkrik utrpenia

„Bôle, nezdary, pohromy vyvolávajú v Písme nesmierny koncert nárekov a ponôš. Kvílenie je v nej také časté, že umožnilo vznik vlastného literárneho druhu, totiž nárekov, lamentácií.“⁸

Prevažne sa toto úpenlivé volanie zameriava na Boha. Aj keď ľud kričí v Egypte pred faraónom, aby dostal chlieb: „Keď začala aj Egyptská krajina hladovať, ľud volal k faraónovi o chlieb.“(Gn 41,55); ale otroci v Egypte volali k Bohu: „ Po dlhom čase egyptský kráľ zomrel, ale Izraeliti vzdychali pod robotou a kričali a ich volanie od roboty vystúpilo k Bohu.“(Ex 2,23) Tak isto synovia Izraela kričali k Jahvemu: „Tu volali Izraelovi synovia k Pánovi a Pán vzbudil Izraelovým synom osloboditeľa, ktorý ich vyslobodil.“(Sdc 3,9)

⁴ Porov. X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, Krščanska sadošnjost, Zagreb 1990, s. 1348.

⁵ Porov. J.J. ALLMEN a kol., *Biblický slovník*, Kalich, Ženeva 1998, s. 163.

⁶ Porov. X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, s.1347.

⁷ J.D. DOUGLAS a kol., *Nový biblický slovník*, Návrat domů, Praha 1996, s. 107.

⁸ Porov. X.L. DUFOUR a kol., s.1348.

Žalmy sú plné týchto výkrikov, v ktorých žalmista predkladá Bohu svoju biedu.⁹ Boží ľud vždy ostro pociťoval bremeno utrpenia. Jeho prítomnosť sa často stávala problémom, pretože sa chápalo, ako Bohom poslané: „Onemel som, neotvorím ústa, lebo si to ty urobil.“(Ž 39,10); a preto ho bolo treba uviesť do harmonického súladu s Božou láskou a spravodlivosťou: „Aký dobrý je Boh voči statočným, voči tým čo majú srdce čisté.“(Ž 73,1)

Človek sa teda musel uprostred utrpenia rozhodnúť, do akej miery môže žiť svoju vieru, a odolávať potrebe rozumového zdôvodnenia.¹⁰

1.3 Súd o utrpení

Táto skutočnosť zodpovedá vzbúrenej citlivosti, ktorá poukazuje na utrpenie, ako na zlo, ktoré by nemalo byť. Každý vie, že utrpenie je všeobecný jav: „Človek narodený zo ženy má krátky život, ale súženia má do sýtosti.“(Jób 13,1)

Ľudia sa s utrpením ale nezmierujú, sú presvedčení, že múdrosť a zdravie idú pospolu, že zdravie je dobrodením Boha, za ktoré ho človek chváli a o ktoré ho človek prosí. Mnohé žalmy sú vlastne modlitbami chorých, čo prosia o svoje uzdravenie: „Zľutuj sa, Pane, nado mnou, lebo som nevládnym, uzdrav ma, Pane, lebo sa mi kosti chvejú.“(Ž 6,3)

Biblia sa však neopája bolesťou, skôr chváli lekára: „Maj vo vážnosti lekára, lebo ho potrebuješ a veď ho stvoril najvyšší. Lebo uzdravenie na zemskom povrchu je od Boha.“ (Sir 38,1.8); a očakáva mesiášsku éru, ako čas uzdravenia a vzkriesenia.

Uzdravenie patrí medzi diela Jahveho. Či sa medený had nestáva predobrazom Mesiáša?

Všetky verejné a privátne nešťastia, suchota, strata majetku, žiale, vojny, otroctvo, vyhnanstvo, pociťujú sa ako zlá a očakáva sa, že človek bude od nich oslobodený v dňoch Mesiáša. Starý Zákon nepozná dobrovoľné utrpenie v asketickom zmysle.¹¹

⁹ Porov. *Tamže*, s. 1346.

¹⁰ Porov. J.D. DOUGLAS a kol., *Nový biblický slovník*, s.1071.

¹¹ Porov. X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, s. 1349.

1.4 Pohoršenie z utrpenia

„Biblia má veľké porozumenie pre utrpenie a preto si pri vysvetľovaní utrpenia nemôže pomáhať, ako to robia tol'ké okolité náboženstva, hádkami medzi rozličnými bohmi, alebo dualistickými riešeniami.“¹²

Človek môže niekedy pod vplyvom ťažkostí začať pochybovať o tom, či Boh to má všetko pevne v rukách, či sa nenašiel niekto mocnejší, či je to naozaj jeho vôľa.

Židovská tradícia sa nikdy nevzdala zásady, ktorú vyslovil Amos: „Či sa v meste stane nejaké nešťastie, ktorého pôvodcom by nebol Jahve?“ (Am 3,6) No táto neústupnosť vyvoláva neprimerané reakcie: „Niet Boha.“ (Ž 10,4) uzatvára bezbožník, keď má pred sebou zlobu sveta, alebo je to akýsi Boh ktorý „o tom nevie“ (Ž 73,11) a Jóbova žena: „Preklína Boha.“ (Job 2,9)

Hľadajú sa vysvetlenia utrpenia bez priameho zásahu Boha. Rany môžu byť vyvolané prirodzenými činnosťami, v starobe sú choroby normálne, zlé sily a Satan, ktorý človeku závidí a nedopraje mu šťastie.¹³

Postavy Starého Zákona často nevedia pochopiť prečo trpí spravodlivý a podvodník sa teší? Prečo Boh aj na dobrých dopúšťa nešťastie? Je isté, že ani príroda, ani náhoda, ani fatalita ľudského života, ani zhubná plodnosť hriechu, ani prekliatie, ani sám Satan, nevymykajú sa spod moci Boha.¹⁴

Vstupujeme do tajomstva, ktoré je starozákonnému človekovi takmer neprekonateľné. Keď však starozákonní autori podávajú svedectvo o utrpení prichádzajúceho Mesiáša, prichádzajú na to, ako môže Boh dať utrpeniu nový význam. Preto jeho pravý Služobník, ktorý dokonale naplní jeho vôľu, ohľadom vykúpenia, bude trpiaci Služobník. Toto utrpenie nebude iba nejakým výsledkom vernosti Bohu pri plnení jeho povolania. V skutočnosti pôjde o samotné poslanie, ku ktorému bol určený: „Pánovi sa však páčilo zdrviť ho utrpením. Ak dá svoj život na obeť za hriech, uvidí dlhoveké potomstvo a podarí sa skrze neho vôľa Pánova.“ (Iz 53,10) Na tomto jedinečnom utrpení, kde Jeden bude trpieť za všetkých, vidíme nový zástupný význam a zmysel utrpenia.¹⁵

¹² *Tamže*, s. 1349.

¹³ Porov. *Tamže*, s. 1349.

¹⁴ Porov. *Tamže*, s. 1350.

¹⁵ Porov. J.D. DOUGLAS a kol., *Nový biblický slovník*, s. 1072.

Budúci Mesiáš si tak získa potomstvo, veriacich, až do skončenia sveta, ktorí i vo večnosti mu budú vďační za obeť, ktorú pre všetkých podstúpil.¹⁶

1.5 Pôvod ľudského utrpenia

Choroby, neduhy, telesné poškodenia sú považované v Starom Zákone za údel hriešneho človeka.¹⁷ Teda hriešnosť má evidentný dopad na kvalitu života človeka.¹⁸ „Pri hriechu človek odopiera poslušnosť vôli Stvoriteľa, ohľadom základného usporiadania.“¹⁹ Teda vnáša do svojho života „nový“ poriadok. Vždy bol však hriech považovaný ako výraz neposlušnosti voči Bohu, a tým pádom niečím nenormálnym, urážkou a porušením Božej normy.²⁰

„ Ak je pravda, že utrpenie ma zmyslel ako trest vtedy, keď je viazané na vinu, naopak nie je pravda, že každé utrpenie je dôsledkom viny, a že má povahu trestu.“²¹

Utrpenie môže byť ovocím hriechu: „Lebo vietor sejú a budú žať víchricu.“(Oz 8,7); a to u jednotlivca: „Bezbožní, tí sú ako plevy, čo vietor ženie pred sebou.“(Ž 1); ako aj u celého národa. (Am 1-2) Niekedy ho môžeme chápať, ako Bohom udelený trest, ktorý má napraviť cesty jeho ľudu: „Pán karhá toho, koho miluje, ako otec syna, ktorého má rád.“(Pris 3,12); alebo ako prostriedok, ktorým Boh svoj ľud očisťuje: „Veď ty Bože, si nás vyskúšal, pretavil si nás ohňom, ako sa taví striebro.“(Ž 66,11); či priťahuje k sebe, aby vznikol kvalitatívne nový vzťah závislosti a všeobecnosti: „Pred svojím pokorením som blúdil, no teraz už dbám na tvoje výroky.“(Ž 119,67)

Utrpenie môže slúžiť k dobru: „Viem, že tým, čo milujú Boha všetko slúži na dobré.“(Rim 8,28); ale môže mať aj opačný účinok: „Nemá v sebe koreňa je chvíľkový. Keď nastane pre Slovo súženie, alebo prenasledovanie, hneď odpadne.“(Mt 13,21)²²

Vidíme, že Boh používa utrpenie, ako prostriedok, ktorý v konečnom dôsledku je v prospech človeka. Stále ale platí „pokiaľ by bol človek zotrval v dôvernom spoločenstve s Bohom, nemal ani umrieť ani trpieť.“²³

¹⁶ Porov. Sväté písmo, SZ a NZ, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, Rím 1995, s. 1565.

¹⁷ Porov. J.J. ALLMEN a kol., *Biblický slovník*, s. 164.

¹⁸ Porov. ENTRALGO, P., *Nemoc a hriech*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 68.

¹⁹ RAHNER, K. - VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, Zvon, Praha 1996, s. 102.

²⁰ Porov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, Kalich, Praha 1956, s. 223.

²¹ SD 11.

²² Porov. J.D. DOUGLAS a kol., *Nový biblický slovník*, s. 1071-1072.

Boh je nekonečne dobrý a všetky jeho diela sú dobré. Nikto však neunikne skúsenosti utrpenia, zla v prírode – ktoré zdá sa súvisí s obmedzenosťou stvorení – najmä problému morálneho zla.²⁴

1.6 Ľudská prirodzenosť v stave pred dedičným hriechom

„Prvý človek bol stvorený ako dobrý, ale bol ustanovený aj v priateľstve so svojim Stvoriteľom a v súlade so sebou samým a so stvorením, ktoré ho obklopuje.“²⁵

„Boh na základe svojej nekonečnej dobroty určil človeka pre nadprirodzený cieľ, k účasti na dobrách Boha, ktorých poznanie úplne prevyšuje schopnosti ľudského rozumu.“²⁶ „Zásluhou zvláštnej prozreteľnosti, ktorá bola daná slávou nevinnosti sa naši prarodičia mohli vyhnúť strastiam, chorobám a duchovným i telesným skúškam.“²⁷

Prví rodičia pred upadnutím do hriechu, boli obdarení posväcujúcou milosťou.²⁸

„Nadprirodzené vybavenie prvých ľudí obsahovalo aj isté mimoprirodzené dary.“²⁹

Dar neporušenosti t. j. sloboda od žiadostivosti, ktorá spočíva v dokonalej vláde slobodnej vôle nad zmyslami i duchovnými túžbami. Okrem toho dar vliatych vedomostí a aj telesnej nesmrteľnosti. Ved’ „závisťou diabla prišla na svet smrť.“ (Múd 2,24) Ďalší dar bola sloboda od utrpenia, teda ako môcť netrpieť. Tento dar úzko súvisí s telesnou nesmrteľnosťou. Sväté Písmo vidí utrpenie a bolesti, ako priami následok za hriech. (porov. Gn 3,16nn)³⁰ Teda v hriechu je prítomný už aj trest, ktorý zasahuje celého človeka.³¹

²³ KKC 376.

²⁴ KKC 385.

²⁵ KKC 374.

²⁶ KKC 375 – 376.

²⁷ FRANKOVSKÝ, A., *Náuka o Bohu Stvoriteľovi*, Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, Spišská Kapitula 1994, s. 38.

²⁸ Porov. ENTRALGO, P., *Nemoc a hriech*, s. 69.

²⁹ FRANKOVSKÝ, A., *Náuka o Bohu Stvoriteľovi*, s. 39.

³⁰ Porov. *Tamže*, s. 40.

³¹ Porov. Sväté písmo, SZ – NZ, s. 48.

1.7 Ľudská prirodzenosť po páde do hriechu

Keďže veľkosť hriechu sa meria veľkosťou viny, tak Adamov hriech môžeme pokladať za ťažký hriech. Prvý človek dostal od Boha príkaz na vyskúšanie poslušnosti. Boží príkaz bol prestúpený skrze zvädzanie diabla a tým pádom prví rodičia boli vylúčení z pôvodného stavu nevinnosti.³²

Teda vďaka mimoriadnemu, prírodu prevyšujúcemu obdarovaniu, boli nesmrteľní, avšak hriechom tento dar stratili a preto ho nemohli ďalej dávať svojim potomkom.³³

Rana na padnutej ľudskej prirodzenosti, nemala povahu základného porušenia, ale straty poriadku, a tá bola dôsledkom straty nadprirodzených a mimoprirodzených darov, ktoré boli Adamovým výsostným vlastníctvom, dovtedy kým nezhršil.³⁴

Súlady, v ktorom žili vďaka prvotnej spravodlivosti, je zničený; vláda duchovných schopností duše nad telom podlomená (porov. Gn 3,7); spoločenstvo muža a ženy podlieha napätiam (porov. Gn 3,11-13); ich vzťahy budú poznačené žiadostivosťou a panovačnosťou (porov. Gn 3,16). Súlad v stvorení je porušený; viditeľné stvorenie sa človekovi odcudzilo a stalo sa mu nepriateľským. (porov. Gn 3,17.19) Vinou človeka je stvorenie podrobené „márnosti“ a „otroctvu skazy“ (Rim 8,20-21); a napokon príde aj následok, ktorý bol výslovne predpovedaný pre prípad neposlušnosti (porov. Gn 2,17) človek sa vráti do prachu z ktorého bol vzatý. (porov. Gn 3,19) Do dejín ľudstva vstupuje smrť. (porov. Rim 5,12)³⁵

1.8 Postavy vo Svätom Písme a ich skúsenosť s utrpením

„Sväté písmo je veľkou knihou utrpení.“³⁶ V ňom svätopisec opisuje mnoho rôznych životných osudov a udalostí, ktoré človek vo všeobecnosti prežíva s veľkou námahou a častokrát až zo zúfalstvom. Z kníh Starého zákona predstavím iba niekoľko príkladov a prípadov poznačených utrpením, a to predovšetkým duchovným utrpením:

³² Porov. FRANKOVSKÝ, A., *Náuka o Bohu Stvoriteľovi*, s. 45.

³³ Porov. KRUPA, J., *Pripravený veniec spravodlivosti- Katolícka eschatológia*, Oto Németh, Bratislava 2002, s. 36.

³⁴ Porov. ENTRALGO, P., *Nemoc a hriech*, s. 70.

³⁵ KKC 400.

³⁶ SD 6.

- **nebezpečenstvo smrti aké zakúsil Ezechiáš**

„V tých dňoch Ezechiáš ochorel na smrť. I prišiel k nemu Amosov syn, prorok Izaiáš, a povedal mu: „Toto hovorí Pán: Usporiadaj si dom, lebo zomrieš a nebudeš žiť.“ Nato sa Ezechiáš obrátil tvárou k stene a modlil sa k Pánovi: „Ach, Pane, spomeňže si, ako som putoval pred tvou tvárou verne a s celým srdcom a robil som čo je v твоjich očiach dobré.“ A Ezechiáš sa nahlas rozplakal.“ (Iz 38,1-3)

- **smrť vlastných detí akého sa obávala Agar, Jakub či Dávid**

„Keď sa voda z mecha minula, uložila chlapca pod jeden z kríkov, poodišla a sadla si obďaleč, tak vo vzdialenosti dostrelu kuše, lebo si vravela: „Nemôžem sa pozerat' na smrť dieťaťa.“ Tak sedela obďaleč a nahlas plakala.“ (Gn 21,15-16)

„Keď si to obzrel, povedal: „Tunika môjho syna! Divá zver ho zožrala! Roztrhaný, roztrhaný je Jozef!“ A Jakub si roztrhol šaty, obliekol si smútočný odev a dlhý čas smútil za svojim synom. Hoci sa namáhali všetci jeho synovia a dcéry potešiť ho, nedal sa potešiť a vravel: „V smútku zostúpim do podsvetia k svojmu synovi.“ Tak ho oplakával jeho otec.“ (Gn 37,33-35)

„Kráľ sa zachvel, vystúpil do izby nad bránou a zaplakal. Keď odchádzal, hovoril: „Syn môj, Absolón; syn môj, syn môj, Absolón! Keby som ja bol zomrel namiesto teba, Absolón, syn môj, syn môj!“ (2Sam 19,1)

- **smrť prvorodeného a jediného syna ako sa obávala Anna matka Tobiáša**

„Tóbi každý deň počítal dni, ktoré Tobiáš potreboval na cestu ta a späť. A keď tie dni uplynuli a jeho syn neprichádzal, myslel si: „Azda ho tam zdržali? Alebo Gabael zomrel a Tobiášovi nemá kto dať peniaze?“ A začal sa zarmucovať. Jeho žena Anna hovorila: „Môj syn zahynul a už nie je medzi živými! Preto neprichádza.“

Začala nariekať a žalostiť za svojim synom: „Beda mi, dieťa moje, svetlo mojich očí, že som ti dovolila odísť!“ Tóbi jej vravel: „Buď ticho a nerob si starosti, sestra, náš syn sa má dobre. Zaiste ich tam zdržali. Veď človek, čo s ním išiel, je spoľahlivý a je z

našich bratov. Nezarmucuj sa pre neho, sestra, čoskoro sa vráti.“ Ona mu však vravela: „Nechaj ma a neklam ma! Moje dieťa zahynulo.“ A hneď vybehla pozrieť na cestu, ktorou odišiel jej syn. Tak to robila každý deň a nedala sa nikým presvedčiť. Keď zapadlo slnko, vracala sa dnu, žiaľovala celú noc a nespala.“ (Tob 10,1-7)

- bezdetnosť Abraháma, Ráchely, alebo Anny matky Samuelovej

„Abram odpovedal: „Pane, Bože, čože mi dáš? Veď ja odídem bezdetný a dedičom môjho domu bude damašský Eliezer.“(Gn 15,2)

„Keď Ráchel videla, že ona nerodí Jakubovi, žiarlila na svoju sestru a hovorila Jakubovi: „Daj mi deti! Ak nie, tak zomriem!“ (Gn 30,1)

„Jej sokyňa ju neprestajne urážala a roztrpčovala, pretože jej Pán uzavrel lono. Tak to robievala rok po rok; len čo vystúpila do Pánovho domu, urážala ju tak, že ona plakala a nejedla. Ale jej muž Elkána sa jej prihovárал: „Anna, prečo plačeš? Čo neješ? A prečo máš zronené srdce? Či som ti ja nie lepší než desať synov?“ (1Sam 1, 6-10)

- túžba po vlasti a vyhnanstvo v Babylonskom zajatí opisuje žalmista takto

„Na brehu babylonských riek,
tam sme sedávali a plakali,
keď sme si spomínali na Sion.
Na vrby tejto krajiny
vešali sme svoje citary.
Lebo tí, čo nás zajali,
žiadali od nás spevy
a tí, čo nás trápili, žiadali veselost':
„Zaspievajte nám nejaké piesne sionské!“
Akože môžeme spievať pieseň Pánovu
v cudzej krajine?“ (Ž 137)

- **prenasledovanie a nepriateľstvo ako o ňom hovorí Jeremiáš**

„I povedali: „Pod’te a zosnujme
proti Jeremiášovi plány!
Veď u kňaza nezhylnul zákon
ani u mudrca rada,
ani u proroka reč.
Pod’te, porazme ho jazykom
a nedbajme na jeho slová!“ (Jer 18,18)

- **posmech a pohrdanie trpiacim Jóbom**

„Ešte aj chlapčiská mnou pohrdajú
a len čo sa zdvihnem, nadávajú mi.“ (Jób 19,18)
„A stal som sa im teraz piesňou posmešnou
a som im veru porekadlom len.“ (Jób 30,9)

- **osamotenosť a opustenosť Trpiaceho Služobníka**

„Opovrhnutý a posledný z ľudí,
muž bolesti, ktorý poznal utrpenie,
pred akým si zakrývajú tvár,
opovrhnutý, a preto sme si ho nevážili.“ (Iz 53,3)

- **Dávidove výčitky svedomia**

„Vedomý som si svojej neprávosti
a svoj hriech mám stále pred sebou.“ (Ž 51,5)

- **ťažkosť pochopiť prečo sa zlým vedie dobre a dobrým zle**

“ On vyslobodí bedára, čo volá k nemu,
i chudobného, ktorému nik nepomáha.
Zmiluje sa nad chudobným a bedárom,
zachráni život úbožiakom.

A vyslobodí ich z útlaku a násilia,
lebo v jeho očiach je vzácna ich krv.“(Ž 72, 13-14)

- **nevernosť a nevd'áčnosť priateľov a príbuzných**

„Všetci moji dôverníci sa ma hrozia
a proti mne sú tí, ktorých som mal rád.“(Jób 19,19)

- **nešťastie vlastného národa**

„Ty však, syn človeka, vzdychaj, až ti budú boky prašťať; s horkosťou vzdychaj pred ich očami! A ak sa ťa spýtajú: Prečo ty vzdycháš? Odpovedz im: Pre zvesť, ktorá príde. Vtedy ochabne každé srdce, sklesnú všetky ruky a omdlie každý duch a každé koleno sa roztečie ako voda. Áno, príde, splní sa, hovorí Pán, Jahve.“

(Ez 21.11-12)

Starý zákon hovorí o človekovi ako o „psychofyzickom celku“ a často spája „morálne“ utrpenie s bolesťou určitých častí organizmu.

- „Oči mám zoslabnuté od slz,
vnútro mám rozbúrené,
pečeň sa mi na zem rozteká
pre skazu dcéry môjho ľudu,
že nemluvňa i dojča
hynú na uliciach mesta.“(Nár 2,11)³⁷

„Ako vidno z uvedených príkladov, Sväté písmo nám podáva dlhý zoznam možností rozličných ľudských bolestí. Tento pestrý zoznam zaiste nevyčerpáva všetko, čo o utrpení už povedala a neustále opakuje kniha dejín človeka (čo je skôr „nenapísaná kniha“) a ešte viac kniha dejín ľudského pokolenia, ak nazrieme do životného údely každého človeka. Možno povedať, že človek trpí vtedy, keď prežíva nejaké zlo. Podľa

³⁷ Tamže.

slovníka Starého zákona sa utrpenie a zlo stotožňujú. Terminológia nemala osobitné slovo na vyjadrenie „utrpenia“. Preto „zlom“ nazývali všetko, čo človek trpel.³⁸

1.9 Hľadanie odpovede na otázku o zmysle utrpenia

„V ktoromkoľvek utrpení, ktoré znáša ktorýkoľvek človek, i v utrpení celého sveta nutne sa vynára otázka prečo? Je to otázka o príčine a dôvode a zároveň o cieľi a napokon o zmysle utrpenia. Táto otázka nielen súvisí s ľudským utrpením, ale priam sa zdá, že zblízka vyznačuje jeho ľudský obsah (podstatu), totiž to, čím je utrpenie práve ľudským utrpením. Bolest', najmä fyzická je veľmi rozšírená i v ríši zvierat, ale iba trpiaci človek, vie že trpí, a pýta sa po príčine a trpí ešte väčšmi, ak nenachádza uspokojivú odpoveď.“³⁹

Keď sa pýtame prečo jestvuje zlo, nepriamo sa pýtame v tom istom duchu aj na utrpenie. Obe otázky sú ťažké, či už ich kladieme človekovi, alebo aj keď ich predkladáme samotnému Bohu.⁴⁰ „Človek sa môže pohnuto spýtať Boha na túto otázku, s oprávneným úžasom a úzkosťou.“⁴¹ Boh však počíta s touto našou otázkou a počúva. Kniha Jób nastoľuje práve túto otázku veľmi naliehavo. História práve tohto muža, ktorý je spravodlivý je známa. Je nevinný a predsa ho skúšajú mnohé utrpenia a bolesti: „Stráca majetok, synov a dcéry a nakoniec i jeho postihne ťažká choroba.“⁴²

Keď je v tomto ťažkom stave, prichádzajú za ním jeho priatelia, ktorí sa ho snažia usvedčiť, z nejakého ťažkého hriechu, keď ho zastihli také strašné utrpenia. Lebo ako hovoria – utrpenia zasahujú človeka vždy, iba ako trest za nejaký hriech. Tvrdia, že Boh ho zosiela celkom spravodlivo a má na to príčinu vo svojej spravodlivosti. Teda Starý zákon hovorí, že utrpenie je trest, ktorý Boh ukladá ľuďom za ich hriechy.

Jedna zo základných náboženských právd hovorí, že Boh je spravodlivý Sudca, ktorý dobro odmieňa a zlo tresce: „ Pretože si spravodlivý vo všetkom, čo si nám urobil, všetky tvoje diela sú pravdivé, tvoje cesty sú priame a všetky tvoje rozsudky spravodlivé. Vykonal si pravdivé sudy vo všetkom, čo si priviedol na nás... veď si to vykonal v pravde a spravodlivosti pre naše hriechy.“ (Dan 3,27n)

³⁸ SD 7.

³⁹ SD 9.

⁴⁰ *Tamže.*

⁴¹ SD 10.

⁴² *Tamže.*

Teda mravný poriadok si vyžaduje trest za priestupok. Z toho hľadiska je utrpenie „ospravedlneným zlom“.⁴³

No Jób popiera pravdivosť zásady, ktorá pripisuje utrpeniu trest za hriech. „Jób nieje vinný, jeho utrpenie je utrpenie nevinného, treba ho prijať, ako tajomstvo, ktoré človek svojím rozumom neviem preniknúť do hĺbky.“⁴⁴

„Kniha Jób prenikavým spôsobom nastoľuje otázku o príčine utrpenia, poukazuje, že utrpenie stíha aj nevinného, ale ešte nerieši problém.“

V Starom zákone už badať premyslenú snahu prekonať mienku, že utrpenie je výlučne trestom za hriech, nakoľko súčasne podčiarkuje výchovnú hodnotu utrpenia – trestu. Takto sa teda v utrpeniach, ktoré Boh posielal Vyvolenému národu, skrýva výzva Božieho milosrdenstva, ktorá trestá, aby priviedla k obráteniu: „Tie tresty nie sú na záhubu, ale na poučenie nášho národa.“ (Porov. 2Mak 6,12)

Takto sa vyzdvihuje osobný rozmer trestu. Podľa neho trest nemá zmysel iba preto, aby objektívne zlo priestupku vyvážil iným zlom, ale predovšetkým preto, aby vytvoril možnosť obnoviť dobro v trpiacom.

Toto je nesmierne dôležitý aspekt utrpenia. Je hlboko zakorenený v celom zjavení Starého a najmä Nového zákona. Utrpenie má viesť k obráteniu, teda k znovuzrodeniu dobra v človeku, ktorý v tejto výzve na pokánie môže spoznať Božie milosrdenstvo.

Pokánie má za cieľ prekonať zlo, ktoré v rozličných formách drieme v človeku, a upevniť dobro tak v ňom samom, ako aj v jeho vzťahoch k iným a zvlášť k Bohu.⁴⁵

„Aby sme mohli nájsť pravdivú odpoveď na otázku, „prečo“ jestvuje utrpenie, musíme svoj pohľad obrátiť na zjavenie Božej lásky, posledný dôvod všetkého, čo jestvuje. Láska je tiež bohatým žriedlom poznania zmyslu utrpenia, ktoré ostane vždy tajomstvom. Uvedomujeme si, že všetky naše vysvetlenia budú vždy nedostatočné a neprimerané. Kristus nás vovádza do tajomstva a pomáha nám objaviť „príčinu“ utrpenia, nakoľko sme schopní pochopiť vznešenosť Božej lásky.“

Láska je totiž najspoľahlivejším darcom odpovede na otázku o zmysle utrpenia. Túto odpoveď dal človekovi Boh v kríži Ježiša Krista.⁴⁶

⁴³ SD 10.

⁴⁴ SD 11.

⁴⁵ SD 12.

II. Kapitola

2. Ježiš Kristus: utrpenie premožené láskou

2.1 Ježiš a utrpenie ľudí

„Boh tak miloval svet, že dal svojho jednorodného Syna, aby nezahynul nik kto v neho verí, ale aby mal večný život.“ (Jn 3,16) Ježiš, muž bolesti prejavuje vnímavosť voči každej ľudskej bolesti, nemôže byť svedkom nejakého utrpenia, bez toho, že by nebol hlboko dojatý a to božským milosrdenstvom.

Keby bol býval tam Lazár by nebol zomrel: Marta a Mária mu to opakujú a on sám to naznačil Dvanástim: „Vtedy im Ježiš povedal otvorene: „Lazár zomrel.“ (Jn 11,14) Lenže ako sa potom so zreteľom na takéto zrejme dojatie vysvetlí toto pohoršenie: „Či nemohol urobiť, aby Lazár nezomrel?“ (Jn 11,36n)⁴⁷

2.2 Ježiš Kristus ako víťaz nad utrpením

Uzdravenia a vzkriesenia sú znameniami jeho mesiášskeho poslania, sú predohrami jeho definitívneho víťazstva. Ježiš spĺňa proroctvo o Služobníkovi „obťažného našimi bolesťami“ (Iz 53,4) tak, že ich všetky uzdravuje. (porov. Mt 8,17)

Svojím učeníkom dáva moc uzdravovať v jeho mene.⁴⁸ Je nepochybné, že učeníci neuzdravujú ľudí vo vlastnom mene, ale v mene Ježišovom a jeho mocou o čom svedčí aj svedectvo prvotnej Cirkvi s uzdravením chorého pri Krásnej bráne. (porov. Sk 3, 1-10)

Ježiš berie na svoje plecia bolesti druhých. „Počas svojej verejnej činnosti zakúsil nielen námahu, bezprístrešie, nepochopenie nie len od svojich najbližších, ale predovšetkým deň čo deň ho vždy zvieral kruh nepriateľov a vždy jasnejšie sa črtali prípravy odstrániť ho spomedzi živých. Kristus si to uvedomuje a často hovorí svojim učeníkom o utrpení a smrti, ktorá ho očakáva. (porov. Mk 10,33-34)

⁴⁶ SD 13.

⁴⁷ X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, s. 905.

⁴⁸ Porov. *Tamže*, s. 905.

Kristus kráča v ústrety svojmu utrpeniu a smrti s plným vedomím poslania, ktoré má splniť práve týmto spôsobom. Vlastne týmto svojím utrpením musí dosiahnuť „aby človek nezahynul, ale mal večný život.“ (Jn 3,16)

„Práve svojím krížom musí zasiahnúť koreň zla, zapustený do dejín človeka a do ľudských duší. Vlastne prostredníctvom kríža musí dokonat' dielo spásy“⁴⁹, pretože „Boží plán spásy sa uskutočnil „raz navždy“ (Hebr 9,26) vykupiteľskou smrťou Božieho Syna Ježiša Krista.“⁵⁰

Preto Kristus prísne karhá Petra keď ho Peter chce odvieť od myšlienky na utrpenie a ukrižovanie. (porov. Mt 16,23) A keď ho chytia v Getsemanskej záhrade, sám Peter ho chce brániť mečom. Kristus mu však hovorí: „ Daj svoj meč na jeho miesto...Ako by sa potom splnilo Písmo, že to má byť takto?“ (Mt 26,52. 54.)

A ďalej povie: „ Azda nemám piť kalich, ktorý mi dal Otec?!“ (Jn 18,11) Kristus kráča v ústrety vlastnému utrpeniu s vedomím o jeho spásonosnej sile, kráča poslušný Otcovi, no predovšetkým sa spája s Otcom tou láskou, ktorou sám Otec miloval svet a človeka v ňom. Preto Pavol napísal o Kristovi: „ Syn Boží ma miluje a vydal seba samého za mňa.“ (Gal 2,20)

2.3 Ježiš Kristus vyhlasuje utrpenie za blahoslavené

„ Ježiš však neodstraňuje vo svete ani smrť, hoci prišiel aby ju pozbavil moci, ani utrpenie. Aj keď odmieta systematické spájanie nešťastia s hriechom, dovoľuje však, aby zlorečenie raja prinášalo svoje plody. To preto, že je schopný premeniť ich na radosť. On síce neodstraňuje utrpenie, ale ho teší, neodstraňuje slzy, iba daktoré utiera na svojej ceste na znak radosti, ktorá spojí Boha s jeho deťmi v ten deň, keď on zotrie slzy na všetkých tvárach. Utrpenie môže byť blaženosťou, lebo pripravuje na prijatie Kráľovstva, umožňuje zjaviť Božie diela, Božiu slávu a slávu Božieho Syna.“⁵¹

„Tvor sa vráti k Stvoriteľovi. Len v tom svetle môžeme pochopiť Blahoslavenstvá, ten triumfálny spev Božieho víťazstva nad všetkým ľudským trápením. Blahoslavení zarmútení, smädní, hľadajúci. Blahoslavení, ktorí sú neschopní byť šťastnými sami od

⁴⁹ SD 16.

⁵⁰ KKC 571.

⁵¹ X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, s. 905.

seba. Blahoslavení, ktorí potrebujú druhého, blahoslavení, ktorí potrebujú ostatných, aby boli šťastní.“⁵²

Znesieme každé zlo, každý hriech, každé poníženie, každú nespravodlivosť, každé jarmo, každú porážku, každú námahu, ak si budeme opakovať: „ Uverili sme v Lásku. Skrze toto všetko, Pane, odvážili sme sa uveriť v Lásku. Kristus nám odpovedá, tak ako aj svojim apoštolom každodenne pripomínal, majte dôveru ja som premohol svet, premohol som všetko toto zlo. Toto utrpenie, tento kríž, táto láska na kríži to som ja. Nebojte sa. V Kristovi, s Kristom sa utrpenie stalo prostriedkom zjednotenia.“⁵³

2.4 Utrpenie Syna človeka

Ježiš veľmi dôverne pozná utrpenie: „ Opovrhnutý a posledný s ľuďmi, muž bolesti, ktorý poznal utrpenie, pred akým si zakrývajú tvár, opovrhnutý, a preto sme si ho nevážili“(Iz 53,3); on trpí pre neveriaci a prevrátený zástup: „ Ježiš povedal: Neveriace a skazené pokolenie, dokiaľ budem s vami? Dokedy vás mám ešte trpieť?“ (Mt 17,17)

Pre toto plemeno vreteníc: „ Hadie plemeno, ako môžete hovoriť dobre, keď ste zlí?“ (Mt 12,34); trpí pre to, že ho svoji odmietli, tí, ktorí ho nespoznali: „Prišiel do svojho vlastného a vlastní ho neprijali.“ (Jn 1,11); plače nad Jeruzalemom: „ Keď sa priblížil a zazrel mesto, plakal nad ním.“ (Lk 19,41); je vzrušený pri pomyslení na svoje umučenie: „Čo mám povedať? Otče zachráň ma pred touto hodinou? Veď práve pre túto hodinu som prišiel.“ (Jn 12,27); jeho utrpenie sa potom stáva smrteľným strachom, agóniou, totiž zápasom v úzkosti a hrôze: „ Pričom mu pot stekal na zem, ako kvapky krvi.“ (Lk 22,44)

V umučení sa sústreďuje všetko možné ľudské utrpenie, od zrady až po opustenie Bohom. Tento vrchol sa stotožňuje s veľkým vykupiteľským obetovaním Krista s odčiniujúcim darom jeho života: „ Ako ani Syn človeka neprišiel dať sa obsluhovať, ale slúžiť a položiť svoj život, ako výkupné za mnohých.“ (Mt 20,08); kvôli ktorému bol poslaný na svet podľa večného zámeru Otca. Ježiš sa tomu podrobuje poslušne a s láskou.

⁵² EVELY, L., *Utrpenie*, Dobrá kniha, Trnava 1999, s. 68.

⁵³ *Tamže*, s. 76.

Ježišovo vykupiteľské utrpenie zjavuje slávu Syna, pretože toto umučenie, zhromažďuje vospolok roztratené Božie deti.⁵⁴

„ Tak bol Ježiš vo svojom živote, ako aj vo svojom zomieraní človekom pre druhých. Toto – bytie pre druhých – tvorí Ježišovu najhlbšiu podstatu, pretože v ňom je Ježiš zosobnenou láskou Boha k človekovi.“⁵⁵

Svojim krížom musí Ježiš zasiahnuť podstatu zla, ktorá veľmi ovplyvňuje kvalitu ľudského života. Vlastne prostredníctvom kríža musí dokonat' dielo spásy. V pláne večnej Lásky má toto dielo výkupný charakter.⁵⁶

„ Poslušná Ježišova smrť je súhrnom, posledným a všetko presahujúcim vyvrcholením jeho celého účinkovania. Ježišov spásonosný význam nieje teda exkluzívne obmedzený, len na jeho smrť, hoci v nej dostáva svoju konečnú jednoznačnosť a definitívnosť.“⁵⁷

„ Zadosťučinenie a zásluhy Krista sú nekonečné. Preto jeho zadosťučinenia nekonečne prevyšujú hriechmi spôsobenú urážku Boha a jeho zásluhy sú nevyčerateľným prameňom milosti.“⁵⁸

Tak teda Ježiš Kristus svojím utrpením vykonal veľké dielo. Dielo, ktoré malo podstatný dôsledok na náš život. Boh nieje mimo nášho života a tiež nieje mimo nášho utrpenia. Boh vie, čo je utrpenie. Boh za nás v Kristovi trpel, za nás zomrel, aby sme my mohli žiť.⁵⁹

„Vo chvíli zápasu na Kalvárii si Ježiš spontánne privlastňuje výčitku, ktorú žalmista privlastňuje Bohu, lebo sa cíti zmorený utrpením. No ono – prečo – obrátené k Bohu, bolo z jeho úst aj najúčinnnejším vyjadrením bolestného úžasu nad utrpením, ktoré sa nedalo vysvetliť čisto ľudsky, ale bolo tajomstvom, od ktorého vlastnil kľúč iba Otec. Preto výčitka, čo vytryskla pri spomienke na žalm, ktorý sa čítal v synagóge, obsahovala teologický význam vo vzťahu s obetou. Prostredníctvom nej mal Kristus v plnej solidarite

⁵⁴ Porov. X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, s. 908.

⁵⁵ MIKLUŠČÁK, P., *Kristológia I.*, RKCMBF - Teologický inštitút, Spišská Kapitula - Spišské Podhradie 1995, s. 54.

⁵⁶ SD 16.

⁵⁷ MIKLUŠČÁK, P., *Kristológia I.*, s. 55.

⁵⁸ FRANKOVSKÝ, A., *Boh Vykupiteľ*, Kňazský seminár Jána Vojtašáka, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1994, s. 72.

⁵⁹ Porov. SELF, D., *Pochopiť utrpenie*, Lúč, Bratislava 1997, s. 79.

s hriešnym človekom zakúsiť na sebe opustenosť Bohom. Pod vplyvom tejto strašnej vnútornej skúsenosti zomierajúci Ježiš zo seba vydáva silný výkrik. Keď počúvame, ako Ježiš vyslovuje svoje „prečo“, učíme sa, že ho môžu vyslovovať aj ľudia, ktorí trpia, no s tým istým postojom dôvery a synovskej odovzdanosti, akému nás učí, a aký nám predstavuje Ježiš.

V Ježišovej otázke niet sebaľútosti, ktorá vedie k odporu, či zúfalstvu, niet v nej tieňa zúfalej výčitky Otcovi, ale je v nej výraz krehkosti, samoty, opustenosti, ktorú Ježiš prežil za nás. Stáva sa tak prvým z ponížených a urazených, prvým z opustených, prvým zo znemožnených, no súčasne nám hovorí, že nad všetkými biednymi synmi Evy bdie dobrotivé oko Prozreteľnosti. Kristovou obetou sa radikálne mení zmysel utrpenia. Už nestačí vidieť v nej trest za hriechy. Je nevyhnutné pozorovať v nej vykupiteľskú, spásonosnú silu lásky. Zlo utrpenia prekonáva a v každom prípade premieňa tajomstvo Kristovho vykúpenia : stáva sa z neho sila pre oslobodenie od zla, pre víťazstvo dobra.⁶⁰

2.5 Ježiš zachraňuje človeka v jeho biede

„Bolesť bude vždy na zemi prítomná, pretože trpké, tvrdé a ťažké sú osudné následky hriechu, ktoré, či chceme, alebo nie sprevádzajú človeka až po hrob. Takže trpieť a znášať, to je dedičstvo človeka, a tak nech by sa čokoľvek podniklo, alebo o čokoľvek pokúsilo na úplné odstránenie utrpenia zo sveta, niet síl ani schopností, čo by to dokázali. Tí, čo tvrdia, že to dokážu, a sľubujú biednym život zbavený bolestí a námah, samý pokoj a potešenie, zavádzajú ľud a ťahajú ho na cestu, ktorá vyústi do ešte väčších bolestí, než sú tie súčasné. Lepšie je vidieť situáciu človeka takú, aká je, a zároveň, získať odinakiaľ liek na tieto zlá.“⁶¹

Čas nášho pozemského života nesmie byť časom pasivity. Musíme ho vnímať ako celok, ktorý má mnoho rozmanitých tvárí.⁶² Je to čas bdenia a činnosti. Len tak si založiť ruky a upierať svoj pohľad do neba, to by nemalo pripadať ani do úvahy. Kresťanská nádej

⁶⁰ JÁN PAVOL II., *Nebojme sa pravdy*, Lúč, Bratislava 1999, s. 73 – 74.

⁶¹ LEV XIII., *Rerum novarum*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1997, s. 20.

⁶² JÁN PAVOL II., *Apoštolský list starším - Jeseň života*, Don Bosco, Bratislava 1999, s. 16.

neoslobodzujú od pozemských povinností. Evanjelium nehovorí nič o nejakom úniku z reality.⁶³

„Utrpenie a choroba patria k človeku, krehkému a obmedzenému stvoreniu, poznačenému už od narodenia prvotným hriechom. V Kristovi, ktorý zomrel a vstal z mŕtvych však ľudstvo odhaľuje nový rozmer svojho utrpenia: namiesto toho, aby sa javilo ako úpadok, je príležitosťou vydávať svedectvo viery a lásky“⁶⁴

„Človek, Bohom stvorený a pozdvižený na vznešenú hodnosť Božieho dieťaťa, nosí v sebe neuhasiteľný smäd po šťastí a pociťuje prirodzený odpor voči každému druhu utrpenia. No Ježiš, hoci sa vo svojom evanjelizačnom diele skláňal k chorým a trpiacim, aby ich uzdravil a potešil, neodstránil samo utrpenie, ale počas svojho umučenia sa poddal najväčšej novej ľudskej bolesti, morálnej i fyzickej, až po smrteľnú agóniu v Getsemanskej záhrade, opustenosť Otcom na Kalvárii a smrť na kríži. Preto vyhlásil za blahoslavených plačúcich a tých, ktorí sú hladní a smädní po spravodlivosti. Vykúpenie sa uskutočňuje konkrétne cez kríž!“⁶⁵

Ježiš prežíva plnú náklonnosť Boha voči sebe a skrze seba voči všetkým ľuďom, i hriešnikom, akú pred ním nikto nemal.⁶⁶ „Čas choroby a utrpenia najviac pripomína neodcudziteľnú zásadu posvätnosti a neporušiteľnosti života. Samo účinkovanie Ježiša Krista a početné uzdravenia, ktoré urobil, ukazujú, akú dôležitosť pripisuje Boh telesnému životu človeka. (porov. Lk 4,18) Avšak človek si nemôže dobrovoľne vybrať, či chce žiť, alebo umrieť, Pánom takéhoto rozhodnutia je iba ten, v ktorom „žijeme, hýbeme sa a sme.“ (Sk 17,28; porov. Dt 32,39)⁶⁷

„Na veľký otáznik bolesti, na ktorý mnohí nevedeli reagovať ináč ako postojom odporu..., môže byť odpoveďou schopnou uspokojiť myseľ a naplniť srdce len viera. Iba život viery úprimne prijatý a prežívaný naplno, môže odhaliť korene tajomstva bolesti,

⁶³ Porov. MORIN, D., *Co se deje po smrti?* Paulínky, Praha 1997, s. 58.

⁶⁴ JÁN PAVOL II., *Posolstvo k svetovému dňu chorých*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1996, s. 40.

⁶⁵ JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, s.75.

⁶⁶ Porov. GRŮN, A., *Kříž*, Karmelitánske nakladatelství, Kostelní Vydří 1997, s. 29.

⁶⁷ PÁPEŽSKÁ RADA PRE LAIKOV, *Dôstojnosť starého človeka a jeho poslanie v Cirkvi a vo svete*, SSV, Trnava 1999, s. 40-41.

môže ho zmierniť dychom nádeje a silou lásky, môže ho dokonca premeniť aj na radosť a urobiť z neho páku, ktorá hýbe svetom.“⁶⁸

Ježiš sa obetuje za nás. V jeho poslušnej láske nachádza záchranu celý svet. „Každý hriech vo svojej šírke a hĺbke sa stáva príčinou Vykupiteľského utrpenia. Ak sa utrpenie „meria“ vytrpeným zlom potom nám slová proroka pomôžu pochopiť veľkosť zla a utrpenia, ktoré Kristus vzal na seba. Môže sa povedať, že toto utrpenie je „náhradným“ utrpením, ale ono je predovšetkým „vykupiteľským“ utrpením. Muž bolesti v tom prorocťve je skutočne „Baránok Boží, ktorý sním hriech sveta.“ Jeho utrpenie odníma hriechy, lebo jedine On, jednorodený Syn, ich mohol na seba prijať s takou láskou k Otcovi, ktorá víťazí nad akoukoľvek zlobou hriechu, skoncuje so zlobou hriechu v tom duchovnom priestore vzťahov medzi Bohom a ľuďmi a naplňa ho dobrom.

Dotýkame sa tu dvojakej prirodzenosti jedného osobného subjektu vykupiteľského utrpenia. Ten, čo svojím utrpením a smrťou na kríži nás vykupuje, je jednorodený Syn, ktorého „dal“ Boh. Súčasne však tento Syn jednej podstaty s Otcom trpí ako človek. Jeho utrpenie má ľudské rozmery, no má aj – jediný prípad v dejinách ľudského pokolenia – hĺbku a intenzitu, ktoré – i keď sú ľudské – môžu byť neporovnateľne hlboké a hrozne bolestné nakoľko trpiaci Človek ako osoba je aj sám jednorodený Syn Boží: „Boh z Boha.“ Preto jedine on - jednorodený Syn – môže pojať veľkosť zla, ktoré je v hriechu človeka, v každom hriechu aj v „univerzálnom“ hriechu, podľa rozmerov dejinného jestvovania ľudského pokolenia na zemi.“⁶⁹

2.6 Posolstvo kríža

„Ježišov kríž nie je len tajomstvom, ktoré treba kontemplovať a uctievať, je aj slovom, ktoré treba prijať a ktorému sa treba zveriť. Je posolstvom, ktoré treba ohlasovať, aby sa stalo pre všetkých zdrojom spásy. Posledným slovom, ktoré objasňuje strašná skutočnosť bolesti, ako aj každú podobu nespravodlivosti a násilia, útlaku a smrti, je určité slovo kríža.

⁶⁸ JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, s.76.

⁶⁹ SD 17.

Kríž má dve strany: na jednej strane ohlasuje nepopierateľnú skutočnosť utrpenia i smrti, žaluje na zlobu a biedu osobného života aj ľudských dejín, na druhej strane vyhlasuje víťazstvo nad zlom a nad smrťou, čiže lásku Boha, ktorý odpúšťa, očisťuje, navracia život.⁷⁰

Veď „On svojou vykupiteľskou smrťou oslobodil človeka od smrti, ktorá je mzdou za hriech a dal mu Ducha ako záloh zmŕtvychvstania a života.“⁷¹

„Ukrižovanie sa naozaj stáva vyvýšením Krista. Na kríži sa začína zmŕtvychvstanie. Preto sa kríž stáva konečnoplatnou mierou všetkých vecí stojacich medzi Bohom a človekom. Kristus meria tie veci práve tým meradlom. Živý Boh sa stretáva so svetom na kríži. Stretáva sa cez Kristovu smrť. Toto stretnutie sa deje úplne pre človeka. Občas si kladieme otázku, prečo sa toto stretnutie živého Boha s človekom odohralo na kríži. Prečo sa muselo odohrať práve takto? Sám Kristus na to dáva odpoveď: „Ak neuveríte, že ja Som, zomriete vo svojich hriechoch.“ (Jn 8,24)

Kríž a smrť sú potrebné, aby človek nezomrel vo svojich hriechoch. Kríž a zmŕtvychvstanie sú potrebné, aby človek uveril Kristovi, aby prijal tento „svet“, ktorý mu zjavuje svojím prostredníctvom.⁷²

Kríž v živote človeka, nech je už akýkoľvek, môže priviesť k úzkosti a dokonca aj k zúfalstvu a vzbure, no môže vyprovokovať aj návrat k Bohu.⁷³

„ Tu, a nie inde, treba hľadať odpoveď na veľké otázky, ktoré si človek kladie ohľadom zmyslu života a smrti, bolesti a posledného údely pozemského putovania. Tu treba hľadať východiská nádeje, ktorá nesklame a posledný zmysel života, prežívaného ako dar lásky k Bohu a bratom.

„Slovo kríža“ (1Kor 1,18), ak sa má prijať vo viere a ohlasovať svetu, musí sprevádzať ustavičná konverzia. Žiadať totiž, aby sa ten, kto ho prijíma a podriaďuje sa mu, obrátil k tomu, ktorého prebodli (porov. Jn 19,37), a aby sa zveril láske, ktorej on dal najväčší dôraz. Ďalej vyžaduje sa, aby sa vo svete, poznačenom pýchou, egoizmom,

⁷⁰ JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, s. 82.

⁷¹ EV 67.

⁷² JÁN PAVOL II., *Ježiš Nazaretský*, Nove mesto, Bratislava 1997, s. 35-36.

⁷³ Porov. VIGANO, A., *Pomazanie chorých – staroba*, Don Bosco, Bratislava 1998, s. 5.

vlastnými záujmami a neuhastiteľnou túžbou po majetku, vošla do „logiky“ lásky, schopnej celkom a nezištne sa rozdávať, aby všetci mali život a mali ho v hojnosti. (porov. Jn 10,10)

Napokon žiada od tých, ktorí sa skrze evanjelium kríža nechali premeniť Duchom, aby pripodobnili vlastný štýl života životu ukrižovaného a vzkrieseného Krista, vedomí si toho, že zo smrti vyviera život a že utrpenie obetované z lásky môže zrodiť nádej.⁷⁴

„Boh dáva to, čo má a nie to, čo nemá: dáva šťastie, ktoré je a nie „šťastie“, ktoré nie je šťastím.“⁷⁵

„Dei Verbum passum carne – a Slovo sa telom stalo: to je obdivuhodné zhrnutie veľkého tajomstva vteleného Slova, Ježiša Krista, ktorého ľudské trápenia patria ľudskej prirodzenosti, no treba ich pripísať, ako každú jeho činnosť, božskej osobe. V Kristovi trpí Boh! Pred týmto tajomstvom môžeme povedať, že bez Kristovho utrpenia a smrti, by sa Božia láska k ľuďom neprejavila v celej svojej hĺbke a veľkosti. A na druhej strane utrpenie a smrť sa v Kristovi stali výzvou, podnetom, povolaním k najštedrejšej láske.

2.7 Kristus nás učí zaujať správny postoj k utrpeniu

Mnohých svätých možno pomenovať ako „hrdinov kríža“ a veľa známych i neznámych ľudských bytostí posväcuje svoju bolesť pričom na svete zrkadlia utýranú Kristovu tvár. Títo ľudia sa pridružujú k vykupiteľskej obete a k jeho spásonosnej smrti.⁷⁶

Teda Ježiš Kristus je najspoľahlivejším darcom odpovede na otázku o zmysle utrpenia. Túto odpoveď dal človekovi Boh v kríži Ježiša Krista.⁷⁷

„Evanjelista Lukáš nám na krížovej ceste ponúka vzory, ktoré nás učia v každodennom živote prežívať Ježišovo utrpenie, ako cestu ku vzkrieseniu.

Prvým príkladom je Šimon z Cyrény, ktorý sa vracal z poľa a ktorému naložili kríž, aby ho niesol za Ježišom. Nie je dôležité len to, že niesol kríž. Veľmi veľa ľudí na svete kruto trpí: každý národ, každá rodina nesie na pleciach bolesti a bremená. To, čo dáva plný zmysel krížu, je jeho znášanie vedno s Ježišom. Teda nie cesta utrápenej samoty a odporu, ale cesta oživovaná božskou prítomnosťou Pána.

⁷⁴ JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, s. 82 – 83.

⁷⁵ LEWIS, C.S., *Problém bolesti*, Návrat domů, Praha 1998, s. 43.

⁷⁶ JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, s. 84-85.

⁷⁷ SD 13.

Druhý príklad nám dáva veľký zástup ľudu a žien, ktoré nariekali a ľutovali Ježiša. Nestačí súcit prejavovaný ľútostivými slovami a slzami účasti – treba si uvedomiť vlastnú zodpovednosť v dráme bolesti, najmä ak je nezavinená. Nabáda prevziať vlastný diel pri jej uľahčovaní a zmiernovaní.

Ježišova bolestná krížová cesta nech je pre nás cennou výzvou uznať hodnotu nášho každodenného utrpenia, nech je poučením, že nehodno utekať od neho s ľahkými výhovorkami a neužitočnými ospravedlneniami, nech je naopak podnetom urobiť z utrpenia dar Tomu, ktorý nás miloval. Je isté, že takto sa utvorí nová kultúra lásky a prispeje k Božiemu dielu spásy.⁷⁸

⁷⁸ JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, s. 73.

III. kapitola

3. Problém konkrétnej pomoci

3.1. Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti

3.1.1. Typológia liečby

K niektorým pojmom týkajúcim sa liečby, či liečenia - terapii chorôb, musíme v rámci porozumenia problému zaujať stanovisko.

Ak uvažujeme o radikálnosti liečebného výkonu rozlišujeme liečbu na radikálnu a konzervatívnu.

1. radikálna liečba – sa realizuje väčšinou chirurgickým, krvavým zákrokom a je označovaná aj ako chirurgická.

2. konzervatívna liečba – je liečba pokojom, diétou, fyzikálnou procedúrou a podobne je to jednoducho liečba iná ako chirurgická.

Ak zvažujeme zásah do podstaty, či príčiny ochorenia, rozlišujeme liečbu na kauzálnu a symptomatickú.

1. Kauzálna liečba – v preklade znamená liečba príčiny ochorenia, či príčinná liečba, eventuálne zasiahnutie vyvolávateľa choroby. Vtedy však musíme príčinu ochorenia aj poznať, alebo máme aspoň nejaké závažné indície na ňu a tie sa potom snažíme odstrániť. Názov je odvodený od latinského slova causa - príčina, vec.

2. Symptomatická liečba – či liečba príznakov. Už v názve obsahuje vysvetlenie. Tu liečime príznak nie príčinu ochorenia, lebo ju nepoznáme. Názov pochádza z latinského slova symptom - príznak, znak (choroby).

3. Paliatívna liečba – ako pojem znamená zmierňujúca, tíšiaca, liečiaca a chápe sa väčšinou ako synonymum liečby symptomatickej. Paliatívny znamená tíšivý, tíšiaci, nie však liečiaci. V tomto pojme sa totiž zdôrazňuje zmiernenie príznaku a nie jeho odstránenie, keďže liečiteľ si uvedomuje, že príznak s veľkou pravdepodobnosťou nebude schopný odstrániť, a ak, tak len na prechodné obdobie.⁷⁹

Tak teda paliatívna medicína je celková liečba a starostlivosť o chorých, ktorých ochorenie už nereaguje na kuratívnu – liečiacu procedúru. Najdôležitejšia je liečba bolesti a ďalších prislúchajúcich symptómov.⁸⁰

Teda pod paliatívnou liečbou, paliatívnym prístupom rozumieme taký prístup, či aplikáciu prostriedku, ktorá iba mierni príznak choroby, ale ho neodstraňuje, a toľž nie jeho príčinu.⁸¹

3.1.2. Typológia starostlivosti

Pod starostlivosťou o chorého rozumieme širší pojem, ktorý zahrňuje komplex úkonov od hygieny, stravovania, všetky ošetrovateľské a lekárske výkony pri chorom. Ide o prácu tímu, nie jedného pracovníka. Podľa miesta, kde sa vykonáva, hovoríme o nemocničnej, ambulantnej starostlivosti, či starostlivosti v zdravotníckych zariadeniach a ďalej o domácej starostlivosti, eventuálne starostlivosti v domácnosti.

1. Paliatívna starostlivosť – je špeciálny druh zdravotníckej (nemocničnej aj ambulantnej) starostlivosti o chorých v pokročilom štádiu ochorenia, keď bola stanovená diagnóza, vyčerpaná kauzálna liečba a uplatňuje sa iba liečba príznakov - symptomatická, liečba zmierňujúca príznaky.⁸²

⁷⁹ Porov. SCHEIDOVÁ, L., *Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti*, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.

⁸⁰ Porov. VORLÍČEK, J. - ADAM, Z., *Co je paliatívni léčba, péče, medicína?* in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

⁸¹ Porov. SCHEIDOVÁ, L., *Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti*, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.

⁸² Porov. *Tamže*.

Paliatívna starostlivosť smrť ničím neurýchlúje ani neodďaľuje, zmierňuje bolesť a iné príznaky. K otázke eutanázie má jednoznačne vyhranený postoj. Pomáhať v utrpení ANO, pomáhať k smrti NIE.⁸³

2. Hospicová starostlivosť – je tak tiež špeciálny druh zdravotníckej starostlivosti o chorých v pokročilom štádiu ochorenia, keď bola vyčerpaná kauzálna liečba. Uplatňuje sa tu tiež liečba symptomatická a paliatívna, ale – a tu existuje určitý rozdiel – navyše.

Uplatňuje aj nové prístupy k chorému a jeho rodine s cieľom zlepšiť kvalitu života chorého. Z historického hľadiska – tento druh starostlivosti zaviedla v 60 – tých rokoch 20 storočia dr. C. Saundersová v Anglicku, odtiaľ sa rozšíril do Európy, USA, Kanady a do ďalších krajín. Paliatívna a hospicová starostlivosť majú veľa spoločného, ale sú tu aj rozdielnosti.

V čom je rozdiel:

Napriek tomu, že podstatnou súčasťou hospicovej starostlivosti je zmierňovanie príznakov, teda paliatívna liečba, či starostlivosť, existujú tu rozdiely. Sú to najmä C. Saundersovou a jej spolupracovníkmi stanovené, nahlas vyslovené a propagované prístupy a ciele.

- Zaobchádzať s chorým, ako so svojbytnou osobnosťou, s úctou k jeho ľudskej dôstojnosti, zbaviť, či zmierniť jeho strach, utrpenie a tým zlepšiť kvalitu jeho života a neopustiť chorého, ani jeho rodinu. Cieľom nie je predlžovanie ani skracovanie života!
- Pre tieto ciele sa definovali konkrétne prístupy, zariadenia a najmä tímová práca odborníkov viacerých disciplín.
- Výsledky sa dosiahli výrazným zmiernením a „scivilnením“ nemocničného režimu, kde pre chorého a jeho rodinu neplatí už prísny a presne stanovený program. Ďalej komplexný prístup k chorému s uplatnením celostnej -

⁸³ Porov. VORLÍČEK, J. - ADAM, Z., *Co je paliatívni léčba, péče, medicína?* in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

holistickej filozofie, pri ktorej sa popri biologických prístupoch uplatňujú prístupy psychologické, spirituálne a sociálne. Navyiac hospicová starostlivosť zahŕňa starostlivosť o rodinu a to aj po smrti chorého.

- Napokon sa do hospicovej starostlivosti zaviedla práca dobrovoľníkov, úlohou ktorých je najmä nedopustiť, aby sa chorý cítil osamotený a opustený, podľa možnosti je snaha spríjemniť život chorému čítaním, pohovorom, sprevádzaním a prechádzkou podľa možností.
- Popri lôžkovej a ambulantnej nemocničnej starostlivosti v hospicioch zaviedli starostlivosť v stacionári, t. j. denná starostlivosť o chorého, ktorého si rodina na noc, prípadne určitú časť dňa odváža domov. Navyše sa realizuje aj ambulantná starostlivosť v domácnostiach, tzv. mobilná hospicová starostlivosť.
- Existuje veľa dôvodov, že v hospicioch a to kdekoľvek na svete, sa starostlivosť o ťažko chorého a zomierajúceho pacienta výrazne zlepšila a že títo chorí nežiadajú o „pomoc“ aktívnou eutanáziou!
- Nie nadarmo C. Saundersová a jej spolupracovníci volili termín hospic, odvodený od latinského hospitium, čo znamená pohostinnosť, tiež prejavy pohostinstva, aj dočasný pobyt. Chceli tým zdôrazniť, že v hospicioch, t.j. zariadeniach, kde sa aplikuje hospicová starostlivosť sa má chorý a jeho rodina cítiť bezpečne a dobre ako host'. Z toho pohľadu, možno paliatívnu liečbu i starostlivosť chápať „iba“ ako časť hospicovej starostlivosti a nie naopak.⁸⁴

⁸⁴ Porov. SCHEIDOVÁ, L., *Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti*, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.

Hospicový program je koordinovaný program paliatívnych a podporných služieb vykonávaných doma, ako aj za hospitalizácie, ktorý zaisťuje liečenie a psychologickú, sociálnu, spirituálnu starostlivosť pre umierajúce osoby a ich rodinných príslušníkov. Služby sú zaisťované lekársky riadeným interdisciplinárnym tímom profesionálov i dobrovoľníkov.⁸⁵

Pojem hospicová starostlivosť obsahuje tiež:

Filozofiu prístupu k ťažko chorému (systémový a celostný – holistický prístup), aj v terminálnej fáze, a neopustiť ho ani v ostatných chvíľach života.

Niektorí autori hospicovú starostlivosť chápu iba ako starostlivosť o zomierajúcich, t. j. pokračovanie paliatívnej starostlivosti, s čím nemožno úplne súhlasiť.

Nikto však nezakazuje, aby sa hospicové prístupy a filozofia hospicov neaplikovali však aj na oddeleniach paliatívnej starostlivosti. Podľa iniciatívy primára, sa tieto aspekty, či vylepšenia môžu, ale nemusia aplikovať aj na iných oddeleniach, teda aj na oddeleniach paliatívnej starostlivosti.

Môže sa tu napr. uvoľniť prísny nemocničný režim, skrášliť prostredie kvetmi, obrazmi, spestriť farby, zriadiť stacionár, zaviesť službu dobrovoľníkov, zamestnať či privolať psychológa, zabezpečiť spirituálne služby (bohoslužby, pohovory s duchovným).

Ťažko je však napr. realizovať starostlivosť o príbuzných, najmä tých chorých, ktorí prišli s veľkej vzdialenosti. Nemocnice totiž nemajú možnosti prenocovať rodinu chorého, kým hospic áno a pri jeho výstavbe sa na to musí pamätať.

⁸⁵ Porov. VORLÍČEK, J. - ADAM, Z., *Co je paliatívni léčba, péče, medicína?* in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

3.1.3. Paliatívna medicína

Je niekoľko definícií paliatívnej liečby a medicíny v zahraničí aj u nás, ale niektorí autori tvrdia, že jej uspokojivá podoba doteraz neexistuje, s čím celkom možno súhlasiť.

Mnohí autori uvádzajú definíciu Svetovej zdravotníckej organizácie:

Paliatívna liečba je celková liečba a starostlivosť o chorých, ktorých choroba nereaguje na kauzálnu liečbu. Najdôležitejšia je liečba bolesti a ďalších príznakov, rovnako ako riešenie sociálnych, psychologických a duchovných potrieb chorého. Cieľom paliatívnej medicíny je dosiahnutie čo najlepšej kvality života chorých a ich rodín.

Paliatívna medicína by mala pojednávať o základných definíciách a vymedzeniach pojmov odboru, princípov diagnostiky a možných liečebných postupoch pri jednotlivých symptómoch, etických, emocionálnych a sociálnych problémoch, indikáciách na príjem, prepustenie chorého a pod.

Paliatívna medicína ako nový odbor by mala zahrňovať právne normy, aspekty zaradenia do siete zdravotníckych inštitúcií, niektoré problémy pri zriaďovaní takýchto oddelení, niektoré ekonomické prístupy, problémy poisťovníctva a iné.

Ďalej by mala zabezpečovať pregraduálnu, postgraduálnu výchovu lekárov, výchovu zdravotníckych pracovníkov a dobrovoľníkov a napokon aj výskum a osvetu.⁸⁶

⁸⁶ Porov. SCHEIDOVÁ, L., *Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti*, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.

3.2. Choroba a smrť ako hraničné situácie

„Choroba a smrť sú osobitnými situáciami v ľudskom živote. V nich sami na sebe pociťujeme, ako sa mení naše zmýšľanie, ako slabne naša pýcha a istota. Sú to hraničné situácie, lebo sa v nich zjavne ukazuje ohraničenosť, t.j. závislosť života každého človeka ako tvora, a ohlasuje sa i uskutočňuje jeho koniec. V smrteľnej chorobe skusuje človek svoju závislosť, ktorej nemôže uniknúť. A tak stojí pred úlohou svoju závislosť integrovať do celku svojej existencie. V chorobe a smrti sa súčasne prejavuje čím sa človek stal v priebehu svojho života. Biologický koniec poukazuje na budúcnosť.“⁸⁷

3.2.1 Nemocničná skúsenosť

Ku každému ľudskému životu patrí teda skúsenosť choroby. Každý človek môže byť niekedy chorý, i keď naše skúsenosti s chorobou môžu byť rozdielne. Skúsme kráčať po stopách človeka, ktorý nastúpil do nemocnice. Jeho cesta je spojená so stratami. Najprv stráca značnú časť svojho sociálneho zázemia, svojho rodinného pohodlia. V prvých dňoch svojho pobytu v nemocnici je šokovaný. Iba veľmi ťažko komunikuje so svojím okolím. I s jeho telom sa toho veľa odohráva. Očakáva nové a nové vyšetrenia a stále nové často nepríjemné liečebné zákroky, na ktorých sa zúčastňuje mnoho nových ľudí. Pacient ne stráca len svoje sociálne zázemie, jeho pobyt v nemocnici spôsobuje, že stráca i sebahodnotenie. Už sa o ňom nehovorí, ako o človekovi s konkrétnym životným príbehom, ale ako o „prípade“ s chorým orgánom. Táto skúsenosť v ňom vyvoláva neistotu a ešte zväčšuje jeho strach. Uvedomuje si, že nieje ohrozené len jeho zdravie, ale tiež celá jeho bytosť. K tomu pristupuje ešte tretia strata a to strata bezpečia. Namiesto nej prichádzajú pocity osamotenosti a odcudzenia. Valia sa na neho diagnostické a terapeutické postupy. Musí sa vyrovnáť s tým, že v nemocnici bude brať sotva niekto do úvahy jeho jedinečnú osobnosť a jeho vlastné „ja“, jeho vedomosti a plány, jeho záľuby a zvyky, jeho režim dňa a jeho obyčaje. Každého bude viac menej zaujímať iba jeho chorobopis, v ktorom nájdú rôzne údaje a krivky, ale ani jednu kolónku pre jeho otázky a neistoty.⁸⁸

⁸⁷ KRUPA, J., *Sviatosť uzdravenia a služby spoločenstvu*, Univerzita Komenského, Bratislava 2003, s. 48.

⁸⁸ Porov. PERA, H. - WEINERT, B., *Nemocným nablízku*, Vyšehrad, Praha 1996, s. 72-73.

Keď človek pozná svoju chorobu, a vie že je liečiteľná, má nádej, že zákroky, ktoré musí podstúpiť mu pomôžu prekonať ťažkosti, ktoré ho trápia. Teda vyvstáva základná otázka, či jeho choroba spôsobuje radikálnu zmenu v jeho živote. Určitá skupina chorých zakúša dočasnú stratu vitality a pohyblivosti, dočasné obmedzenie vo výkonnosti a životných možnostiach.

I vtedy, keď si človek čo i len vytkne členok, môže sa mu zdať, že sa „vytkol“ zo svojej celistvosti, že je celý týmto všetkým zasiahnutý. Každá situácia preto vyžaduje odlišnú pomoc.

Veľmi traumatizujúce je zistenie, že choroba, ktorou je pacient zasiahnutý je neliečiteľná a priamo smeruje k smrti. Čím viac je dôvodov v ktorých už medicína nemôže zasiahnuť, tým viac by malo pribúdať ľudskej blízkosti a ústretovosti. Ale práve opak je často krát pravdou. Človek je postihnutý nie iba partikulárne na jednom mieste svojho tela, ale v celej svojej celistvosti:

- po stránke telesnej – bolesti
- po stránke duševnej – čo bude ďalej
- po stránke spoločenskej – som na obtiaž svojmu okoliu
- po stránke duchovnej – aký to má len všetko zmysel, aká ma čaká budúcnosť?⁸⁹

Vo vzťahu k chorému by malo vždy platiť nasledujúce:

- neexistuje pacient, ale vždy jedinečný človek so svojou chorobou.
- lekárska starostlivosť by sa mala zamerať vždy na celého človeka s jeho chorobou, nie iba na chorý orgán.
- každý prežíva svoju vlastnú, jedinečnú chorobu.
- choroba môže znamenať liečivý otras, môže viesť k premene, môže mať však za následok aj účinok ochromujúceho jedu.
- ak sme voči chorému otvorení a vhodne mu pomôžeme, umožníme mu, aby vo svojej chorobe vytrval a aby svoj život i v danej chorobe prijal a sám ho tiež formoval.

⁸⁹ Porov. *Tamže*, s. 73.

- pokojný a naplnený môže byť život aj vtedy, ak ho ohrozuje choroba či smrť.⁹⁰

„ Vo svetle spojenia s Kristom choroba a smrť sa javia osobitným spôsobom, ako účasť na Kristovom kríži, ktorá má základ vo viere a krste. Táto účasť sa síce prejavuje vo všetkých ťažkostiach a navštíveniach života, ale predovšetkým v smrti. Účasť na Kristovom kríži nesie so sebou účasť aj na jeho zmŕtvychvstaní.

Počas pozemského života sa spásonosná účinnosť prežíva skôr ako nádej na budúce dobro, a nie ako prítomné dobro. Pretože účasť na zmŕtvychvstaní Ježiša Krista nemožno oddeliť od účasti na jeho smrti, naša smrť sa nám ukazuje v eschatologickom svetle. Až v tomto svetle sa javí jej pravý zmysel. Keďže v dôsledku celkovej sviatostnosti Cirkvi sa každý skutok kresťana pohybuje v sviatostno – spásnej dimenzii, aj každá účasť na Ježišovej smrti sa dostáva do sviatostnej oblasti.“⁹¹

„Ak človek v tejto ťažkej bezvýhodiskovej situácii „znovu povstáva“ a táto životná skúsenosť ho nezlomí, ak nechce pochovať svoj život a zotrvať v smrti, dá sa jeho hraničná situácia prekonať, prekročiť t.j. trans – cendovať.

Veriaci kresťan zakúsi vo svojej chorobe, vo svojich konfliktoch a v utrpení nielen Krista ukrižovaného, ale môže uveriť a cez vieru aj zakúsiť, že Ježiš Kristus je mocne prítomný aj ako zmŕtvychvstalý v jeho vlastnom životnom údele. „ S Kristom som bol križovaný; už viac nežijem ja, ale Kristus žije vo mne.“ (Gal 2, 19b-20a)

Keď so svätým Pavlom môžeme povedať, že Kristus žije v nás, potom žije nielen ako ukrižovaný, ale aj ako vzkriesený. Trpiaci môže uveriť, že vzkriesený Kristus žije aj v ňom, a že práve tu a v tejto chvíli môže nájsť východisko a cestu k životu.“⁹²

⁹⁰ Porov. *Tamže*, s. 74.

⁹¹ KRUPA, J., *Sviatosti uzdravenia a služby spoločenstvu*, s. 48.

⁹² POMPAY, H., *Tézy pre praktickú – teologickú pomoc k životu prameniaku z kresťanskej viery pre dušpastiersku a charitatívnu službu kresťanov a ich spoločenstiev*, prednáška bola prezentovaná v kostole sv. Vincena de Paul v Bratislave 6-7. septembra 2003.

3.2.2. Strach zo smrti a cesta ktorou musí zomierajúci prejsť

Žiaľ Bohu je mnoho nešťastí, ktoré nás môžu stretnúť. Je ale aj veľa odpovedí na tieto trhliny z ktorých vyviera otázka prečo, prečo sa to muselo prihodiť práve mne? Táto otázka sa v nás prejavuje preto, že si uvedomujeme čo sme, našu konečnosť a obmedzenosť. Zlo, utrpenie, choroba začínajú skutočne existovať až keď sa prejaví v našom vedomí. Hmotný svet a svet rastlín netrpí! Hmotný predmet nikdy nič nebolí aj keď padne a rozbije sa.⁹³

„Čo som Bohu urobil, že sa mi prihodilo práve toto? Takýto nárek spontánne prichádza na jazyk mnohým ľuďom, ktorých postihlo nejaké nešťastie, nevyliciteľná choroba“⁹⁴, keď sa ocitnú pred tvárou smrti. Ľudia pri svojom umieraní vystriedajú typické spôsoby správania sa. Ale aj tí, ktorí sú im na blízku, zažívajú podobné pocity a podobne sa správajú. Elisabeth Kübler – Rossová vo svojej knihe: „Hovory s umierajúcimi“ rozlišuje päť fáz.⁹⁵

3.2.3. Prvá fáza: Zatváranie očí pred skutočnosťou a osamotenosť

Väčšina z takmer dvoch stoviek pacientov, ktorých sa pýtali, reagovalo na nález zhubného ochorenia väčšinou takto: „Ja? To nieje možné!“ Boli to tí, ktorým bola povedaná pravda, ale aj tí, ktorí sa ku nej dopracovali vlastným úsudkom. Mnohí nevedia prijať danú skutočnosť ako reálnu a vzťahujúcu sa na ich konkrétny život. Spochybňujú sa výsledky vyšetrení a hľadá sa chyba, ktorá by im dala nádej. „Veď to nie je môj výsledok, to patrí niekomu inému.“ Týmto pštrosím postojom reaguje človek zvlášť potom, keď je bezprostredne, a tak veľmi skoro niekým informovaný, kto ho viac menej nepozná pretože to chce mať „čím skôr za sebou.“ Takmer všetci pacienti sa snažia chorobu od seba odohnať, a to nie len v prvom momente, ale aj neskôr a to opakovane.

Niekoľko raz povedal: „Do slnka sa nemožno dlho pozeráť a smrti do očí tiež nie.“ Tak aj chorý, ktorý vie o blížiacom sa konci musí si ho občas sám v sebe popierať, aby mohol ešte vôbec žiť. Takéto počínanie pomôže pacientovi s mučivými bolesťami, ktoré musí znášať. Neochota vziať na seba vedomie ťažkého ochorenia je ako nárazník pred

⁹³ Porov. MORIN, D., *Zlo a utrpení*, Paulínky, Praha 2000, s. 9.

⁹⁴ MORIN, D., *Zlo a utrpení*, s.33.

⁹⁵ Porov. PERA, H. - WEINERT, B., *Nemocným nablízku*, s. 135.

strachom vyplývajúcim z diagnózy. Je to istý druh reflexnej obrany. Smrť vyzerá menej strašidelne, pokiaľ je ešte veľmi vzdialená, ako keď stojí pred dvermi. Všetci pacienti občas potrebujú odsunúť myšlienky o svojom zdravotnom stave a o jeho závažnosti. Aby chorý neustále nemyslel len na to, ako na tom je a čo ho čaká. Pretože jeho život pokračuje ďalej, aj keď jeho kvalita sa podstatne mení.⁹⁶

3.2.4. Druhá fáza: Hnev

Po zatváraní očí nad skutočnosťou nasleduje poväčšine hnev, nevraživosť, závisť. Ten ktorého sa to týka si kladie otázku: „Prečo práve ja? Prečo sa to nestalo niekomu inému, možno horšiemu ako som ja“? S chorým v tejto fáze zlosti to majú rodiny chorého, ako aj nemocničný personál veľmi ťažké. V takýchto prípadoch sa lekári často nemôžu dohodnúť, aké vyšetrenie predpísať, akú diétu stanoviť, pacienta pevne držia v nemocnici a neberú ohľad na jeho prania. Chorý si sťažuje na všetko možné aj na to čo je v nemocnici nevyhnutné, spolubývajúceho, stravu, poriadok. Ošetrujúce sestry sa stávajú ako prvé cieľom hnevu, aj keď sa snažia robiť ako najlepšie vedia, všetko je zle. Či už pri úprave prádla, vankúša, alebo podchýleného okna. Pacient vyjadruje nespokojnosť so všetkým a so všetkými. Návštevy rodiny sú prijímané bez radosti, akoby násilu. Chorý reaguje, akoby mu bolo ťažko ubližované, a celá návšteva prejde v stiesnenej a nepríjemnej atmosfére.

Situácia by bola o niečo menej taká sklúčujúca, keby sme sa trochu viac vedeli vcítiť do situácie chorého a pochopiť z čoho jeho zloba pramení. Jeho zloba má svoje logické odôvodnenie. Každý z nás by bol plný hnevu, keby bol takto náhle vytrhnutý z normálneho života. Iní ľudia si veselo nažívajú, naše ťažko zarobené peniaze, ktoré sme si odkladali nabok, aby sme si užili niekoľko kľudných rokov nám už nebudú nanič, lebo nám nepomôžu. Je v ľudskej prirodzenosti, že si chceme vyliat' zlosť na ľuďoch, ktorí si možno ešte všetko pekne užívajú, ktorí tak zamestnane behajú sem a tam, zatiaľ čo my sa už ani nevládzeme udržať na nohách. K tomu ešte prispievajú nepríjemné vyšetrenia a dlhodobý pobyt v nemocnici, ktorý spôsobuje toľko rôznych obmedzení našej slobody. Naši ošetrovatelia si vo svojom voľnom čase užívajú života. Tak isto plný nechuti sa

⁹⁶ Porov. KÜBLER – ROSSOVÁ, E., *Hovory s umírajúcimi*, Signum unitatis, Hradec Králove 1992, s. 15-21.

pozeráme na ľudí, ktorí nám prikazujú, aby sme ležali kľudne, keď nám kvapká infúzia, a keď nie, tak že nám budú musieť znova zavádzať ihlu a my by sme tú ihlu najradšej vytrhli a vôbec chceli by sme úplne niečo iné, aby tí ostatní mali pocit, že ešte „fungujeme“, že ešte žijeme. Hocikde sa však chorý pozrie všade nachádza dôvod k hnevu. V televízii vidí mladých ľudí, ako pekne tancujú, zatiaľ čo on musí ležať v posteli a sotva sa dokáže čo i len pohnúť; pozerá sa na western, v ktorom sú muži zabíjaní tými, ktorí potom kľudne popíjajú – a hneď ho napadne, že príslušníci jeho rodiny a sestry sú bezcitné. Správy hovoria o katastrofách, vojnách, tragédiách, to všetko je predsa také vzdialené – tu je predsa jeho tragédia a tá bude veľmi rýchlo zabudnutá. No on to práve nechce, bráni sa tomu – on nesmie byť tak rýchlo zabudnutý! Začína na seba upozorňovať, má stále nové a nové požiadavky, sťažuje si a narieka, chce aby si ho tí druhí všimli: „Ešte žijem, nezabúdajte na to!“

Ak je pacientovi venovaná pozornosť a čas, veľmi rýchlo sa ukludní a žiada menej, ako predtým. Vie, že sa s ním ešte počíta. Tak tiež si uvedomí, že svoje priania nemusí už presadzovať takým zlostným spôsobom, a že nemusí stále zvonieť, pretože sa radi za ním do izby prídu pozrieť.⁹⁷

3.2.5. Tretia fáza: Vyjednávanie

Tretia, viac menej zdanlivá fáza, nieje až taká známa. Pre pacienta je však veľmi často dôležitá, pretože na ňu spolieha, ako na nejakého svojho pomocníka.

Keď v prvej fáze nenachádzame pevné miesto pod nohami a nie sme schopní si uvedomiť skutočnosť, alebo sa k nej nechceme priznať, v druhej fáze sa hádame s Bohom a celým svetom, no v tretej sa pokúšame odhaliť príchod nevyhnutného, takzvaným „obchodným vyjednávaním.“ Keď sa Boh rozhodol vziať si nás k sebe, a našu zlobu, ktorej sme plní, neberie moc na vedomie, dúfame že snád by sa dal obmäkčiť úpenlivými prosbami.

Každý z nás pozná takú detskú reakciu, v ktorej deti najskôr žiadajú, potom úpenlivo prosia, ale nakoniec na naše „nie“, reagujú vzdorom, dupnú nohou, zatvoria sa vo svojej izbe a snažia sa nás ignorovať. Keď prejde nejaký čas si všetko rozmyslia.

⁹⁷ Porov. *Tamže*, s. 23-42.

Uvažujú nad tým, že musia ísť na to iným spôsobom, teda zmenia taktiku. Dieťa sa nám opäť objaví, a začne dobrovoľne pracovať, a podľa možnosti tie práce, ku ktorým ho za normálnych okolností nemôžeme donútiť a potom navrhne: „Keď budem celý deň dobrý a každý večer budem umývať a utierať riad – môžem potom...?“ Pochopiteľne, že s týmto obchodom budeme súhlasiť a dieťa dosiahne to, čo sme sa mu nejako bránili dať.

Smrteľne chorý pacient používa tiež podobnú metódu a čaká, že za dobré správanie bude odmenený. Jeho hlavné pranie je takmer vždy predĺženie života a často také, aby aspoň niekoľko dní nepocíťoval bolesti a ťažkosti vyplývajúce z jeho choroby.

Pacient v podstate o oddialení uvažuje vždy, sľubuje že bude dobrý a sám určí termín, po ktorý, ako sľubuje, si už nebude nič priať. A napriek tomu žiadny z pacientov svoj sľub nedodrží. Každý sa v tejto situácii správa ako ten malý chlapec, ktorý si povie: „Keď ma dnes pustíš von, nikdy nebudem biť svoju sestru.“ Samozrejme, že to časom opäť urobí.

Väčšinou sa tento „obchod“ uzatvára s Bohom a chorý sa snaží utajiť ho, aby sa o ňom nik nedozvedel. Možno sa chorý niekedy preriekne kňazovi, alebo niekomu dôverne blízkeho, ale nie v plnej miere.⁹⁸ Teda Boh je v tejto hraničnej situácii pre chorého stále hodnoverným partnerom a s nim sa snaží „vybaviť“ nejaký pokrok, ktorý by mohol pocítiť vo svojom osobnom živote.

3.2.6. Štvrtá fáza: Depresia

Keď pacient, ktorý je smrteľne chorý už sám seba nemôže ďalej klamať a vie, čo obnáša jeho choroba, ktorú má, keď prežíva jej útoky, keď musí znova a znova do nemocnice, keď sa ukazujú stále nové a nové symptómy a on sa čím ďalej tým viac stáva slabším a biednejším, potom už ďalej nemôže svoj stav odbiť smiechom.

Neprijatie, či zlosť potom už ustupujú pocitom hroznej straty. To, čo sa stráca má viacero podôb: Pacientka s rakovinou prsníka smúti nad zmeneným zovňajškom, pacientka s rakovinou maternice vidí, že sa stráca jej ženskosť. A predsa je to iba jedna zo strát, ktorú každý pacient v takejto situácii musí prijať.

⁹⁸ Porov. *Tamže*, s. 45-47.

Liečenie a pobyt v nemocnici vedú k veľkému i finančnému zaťaženiu, často ustupujú do zabudnutia malé radosti potom i vžitý životný štýl. Často pacient stráca pracovné miesto, lebo ho už nemôže zastávať, pretože zameškal už mnoho dní. Matky a manželky musia živiť rodinu a popri práci sa aj starať o domácnosť a chod rodinného života. Ak je však matka sama chorá a je potrebné inak sa o deti postarať, potom jej to prináša žiaľ a pocit viny. Všetky tieto príčiny depresií pozná každý, kto má nejaký vzťah ku chorým, my ale často zabúdame, že sa pacient musí vysporiadať s veľkou bolesťou a myšlienkou na svoj definitívny odchod zo sveta.

Mohli by sme povedať, že prvý druh depresie je reaktívny, ten druhý však prípravny. Obidva druhy sú tak rozdielne, že si o nich povieme oddelene.

Keď sa vcítíme do duševných pocitov ťažko chorého človeka, vidíme príčiny zúfalstva aj nerealistické pocity viny, ktoré často krát veľmi zreteľne sprevádzajú prvú formu depresie. Viac krát sme svedkami toho, že sa depresívne stavy pacienta upravia, keď sa vyriešia jeho otázky, ktoré sú v jeho živote tak dôležité.

Druhý druh depresie nevzniká zo zapríčinennej straty, ale z hrozacej. Naša prvá reakcia na starosti iných ľudí, je pokus rozveseliť ich a vysvetliť im, že by sa na svoju skutočnosť nemali pozerat' až v takých čiernych farbách. Upozorňujeme ich aj na iné svetlejšie stránky ich života – často pri tom myslíme na seba, pretože nie sme schopní ďalej znášať pohľad na smutnú tvár v našom okolí. Sme radi keď pacient pookreje, keď vie, že sa jeho deti hrajú v susedovej záhrade, sú veselé, chodia na výlety, a nosia domov dobré známky, a keď si predstaví, že i za jeho neprítomnosti život detí pokračuje obvyklým spôsobom ako predtým.

Je ale depresia tým správnym prostriedkom úľavy pre chorého v procese prijímania jeho skutočnosti? Lebo inak už nieje miesto pre žiadnu radosť. Kto chorému ukazuje len tie svetlejšie stránky života, odvádza jeho pozornosť od blížiaceho sa konca. Ale aj napriek tomu sa chorý bude svojím stavom zarmucovať. Každý z nás pociťuje nekonečnú bolesť pri strate milovanej osoby. Chorý je ale v situácii, keď stráca všetko, čo miloval, všetkých. Ten, kto môže vyjadriť svoju bolesť, ten sa môže ľahšie zmieriť so svojím osudom a je vďačný tým, ktorí v tomto štádiu depresie boli s ním, bez toho, že by stále opakovali, aby nebol stále smutný, aj keď mal na to dôvod.

Táto druhá forma depresie prebieha spravidla veľmi potichu a nenápadne v porovnaní s prvou, keď chorý má rozhodovať čo ako usporiadať, aby život v jeho rodine pokračoval ďalej, aj keď on už do jej života môže zasahovať iba veľmi obmedzeným spôsobom.

Bolesť nepotrebuje žiadne slová, je zrozumiteľná a hneď sa spozná či druhí bolesť s chorým zdieľajú. Nie je zriedkavé, že chorý začína práve tu prosiť o modlitbu, pretože sa začína čím ďalej tým viac zaoberať vecami, ktoré nasledujú potom...

Prílišná starostlivosť návštevníkov, ktorí sa snažia vstúpiť do duševného stavu chorého s tým, aby ho rozveselili, on sám väčšinou odmieta. Jeho život sa láme a on svoju pozornosť začína upriamovať iným smerom.⁹⁹

3.2.7. Piata fáza: Súhlas

Pokiaľ má chorý dost času a neumiera náhle, pokiaľ sa mu dostáva pomoc k prekonaniu prvej fázy, dospeje k štádiu, v ktorom už neprijíma svoj osud so sklúčenosťou, alebo hnevom. Už sa vyrozoval o svojich pocitoch závidí voči žijúcim a zdravým, zo zloby ku všetkým, ktorí ešte nemajú smrť na dosah ruky. Žiaľu stratou toľkých milých ľudí, ktorých mal okolo seba, a teraz sám pozerá do budúcnosti v ústrety svojmu koncu, ktorý sa už blíži.

Je unavený, väčšinou veľmi slabý a potrebuje často a v krátkych intervaloch podriemkať, alebo spať. Je to ale už iný spánok, ako v dobe depresií, kedy mu umožnil otupovať nápor bolesti, už sa nedá uhnúť, a nie je žiaden čas na zotavenie.

Táto fáza znamená do istej miery rezignáciu v zmysle „načo vlastne“, alebo „už nemôžem viac bojovať.“ Takéto prejavy, ktoré tak často počúvame, síce tiež poukazujú na to, že boj sa blíži k svojmu koncu, ale ešte nevidieť, že chorý prijíma svoj osud odovzdane. Iné prejavy, ktoré sú tiež často badateľné, poukazujú tiež na to, že boj sa končí, ale to ešte neznamená že chorý ho prijíma.

Fáza súhlasu sa nesmie chápať, ako šťastný stav. Je ale oslobodená od krutých pocitov. Máme pocit, že bolesť odišla, že boj už ustal a že teraz prichádza ten čas „posledného odpočinku pred dlhou cestou...“

⁹⁹ Porov. *Tamže*, s. 49-64.

V tejto situácii práve rodina chorého potrebuje viac starostlivosti, podpory a porozumenia, než samotný pacient. On už dosiahol istej miery pokoja a okruh jeho záujmov sa zužuje, chce, aby bol ponechaný v kľude a aby bol čo najmenej rušený správami a problémami vonkajšieho sveta. Tí, ktorí ho prídu navštíviť už niekedy nie sú vítaní a chorého nachádzajú v mlkvejl nálae. Televízor je vypnutý. Naša komunikácia sa obmedzuje viac menej na gestá a to len pohybom ruky, ktorý naznačuje, aby návšteva ešte zostala. Takéto okamihy mlčania môžu byť zmysluplným druhom komunikácie. Napríklad spoločné počúvame ako spieva vtáčik na blízkom strome. Naša prítomnosť chorému naznačuje, že sme pri ňom až do konca. Je v stave, kedy vie, že nemusí nič hovoriť, že všetky dôležité záležitosti boli už povedané a vyriešené a že je iba otázka času, kedy sa jeho oči zatvoria navždy.

V stave svojho subjektívneho pokoja prichádza na to, že nieje ponechaný sám na seba a aj keď už viac nemôže nič povedať, jeho pohľad, jeho opätovné klesanie na vankúš hovoria často viac než všetky „hlasné“ slová.

Pre takého vizity je večerná hodina celkom pozitívna, prestala nemocničná rutina a pre pacienta i lekára sa deň pomaly končí. Lekár sa už nemusí obávať, že pacient bude o niečo prosiť. Večerná návšteva môže zotrvať iba krátko, pretože útecha pre chorého spočíva predovšetkým v pocite, že nieje zabudnutý a ponechaný sám na seba. Je si vedomí toho, že lekár, ktorý ho navštívi pre neho nemôže veľa urobiť. Návštevník sám pochopí, že umieranie nie je také strašné, ako si väčšina ľudí myslí, keď sa vyhýbajú pohľadu zomierajúceho. Sú v menšine tí, ktorí bojujú až do konca a nedosiahnu fázu súhlasu. Ale jedného dňa raz isto povedia „jednoducho, už ďalej nevládzem.“ V tom momente končí boj, čím viac sa namáhali uniknúť smrti, tým viac si sťažili konečné prijatie pokoja a dôstojnosti.

Spoznali sme dvojakú cestu, ako sa dopracovať do tohto štádia. Sú pacienti, ktorí sa k tomu dopracujú s väčšou, alebo menšou pomocou okolia – stačí mlčanlivé porozumenie bez intervencií: toto býva u chorých, ktorí sú už starší, vedia, že ich život sa už končí, odpracovali si svoje, vychovali svoje deti, splnili všetko čo bolo potrebné, spoznali zmysel svojho života a spokojne sa môžu pozrieť na svoj ubehnutý život.

Je však iba málo takých, ktorí môžu tejto spokojnej fázy dosiahnuť tak na telesnej, ako aj duchovnej úrovni, sú to tí, ktorí majú čas pripraviť sa na smrť. Títo ľudia sú viac odkázaní na pomoc od svojho okolia – práve v čase, keď prechádzali jednotlivými fázami zomierania. Videli sme už zomierať mnoho pacientov v štádiu súhlasu, bez strachu a zúfalstva v stave, ktorý pripomínal detstvo. Jeden z nich povedal: „Teraz prežívame životné obdobie, kedy od nás už nikto nič nechce a na druhej strane, dostáva sa nám všetkého, čo potrebujeme.“¹⁰⁰

3.2.8. Nádej

Charakterizovali sme si rôzne fázy, ktorými zomierajúci človek prechádza. Sú to v psychologickom zmysle obranné mechanizmy, ktoré vedú k posilneniu v extrémne ťažkých situáciách. Oni spôsobujú rozdielne dĺžky jednotlivých období, často nasledujú jedna po druhej, existujú ale aj vedľa seba a súčasne. V každej tejto fáze je istým spôsobom prítomná aj nádej. Keď vnímame reakcie smrteľne chorého pacienta, takmer vždy podľahneme hlbokému dojmu, že aj tí, ktorí sú so svojim osudom už vyrovnaní, stále ešte počítajú s možnosťou vyliečenia. Veria, že niekto niekde vynájde nový liek, a že im ho lekár podá v poslednej chvíli a tak zachráni ich život.

Táto nádej pomáha prekonávať týždne a mesiace nekončiaceho sa utrpenia. Je to pocit, že všetko má zmysel, a že sa ešte chvíľu oplatí vydržať. Je to nádej, že sa človek raz ráno zobudí a doktor mu prezradí, že je pripravený na ňom vyskúšať úplne nový a sľubný prípravok. Táto nádej má za účinok, že smrteľne chorý je ochotný podstúpiť ďalšie vyšetrenia – ona ospravedľňuje ďalšie, nové utrpenia.

Zistilo sa, že všetci pacienti sa k nádeji upínajú a s jej pomocou prekonávajú ťažké obdobia. Predovšetkým dôverujú lekárom a sú vďační, keď im je namiesto zlých správ ponúknutá nádej. Ale keď nechce lekár priamo klamať, stačí že nevyklučuje šťastný obrat situácie. Keď sa však príznaky nádeje u chorého strácajú, to znamená, že smrť je už blízko. Snáď len tak skonštatuje: „Pán doktor, myslím že už to budem mať čoskoro za sebou.“ Pacienti, ktorí sa takto prejavili zomreli v krátkom čase. Stále sme sa snažili posilňovať ich v ich nádeji, ale oni sa k nej už viac neutiekali. Sami sa odovzdane a bez zúfalstva vzdali.

¹⁰⁰ Porov. *Tamže*, s. 67-79.

Nádej môže viesť ale aj ku konfliktom, ktoré majú dvojaké príčiny. Zvlášť nieje dobré, keď niekto z rodiny, alebo v nemocnici dá nejako najavo, že je to už všetko beznádejné, ale pritom chorý ešte stále dúfa. Problematický a potenciálne konfliktný je aj opačný prípad, keď rodina, alebo personál stále dúfajú v priaznivý koniec, ale pacient už rezignoval.

Mravný príkaz hovorí: každému pacientovi je potrebné až do konca poskytovať tú najlepšiu terapiu. Nikdy sa nesmie povedať, že už je to zbytočné, nikdy sa nesmieme pacienta „vzdať“, či už je, alebo nieje smrteľne chorý. Práve ten, ktorému už lekár nedokáže pomôcť, potrebuje najmenej toľko starostlivosti, ako každý iný, ktorý napr. čaká na svoje prepustenie domov. Nemožno sa ho vzdať aj keď sa on sám už opustil. Náš postoj musí prezentovať názor: budem sa snažiť, aby som vám uľavil vo vašom trápení a aby ste opäť nadobudli silu.

Chorý nechce nechať vyhasnúť svoju iskričku nádeje a lekár je jeho priateľ, ktorý pri ňom stojí až do konca – necíti sa opustený ani vtedy, keď už lekár nevidí žiadnu možnosť pomoci. Nádej je teda skutočnosť s ktorou zomierajúci stále počíta až do posledného dychu jeho života.¹⁰¹

¹⁰¹ Porov. *Tamže*, s. 81-92.

3.3. HOSPIC – umenie sprevádzať¹⁰²

„Každý nevyliciteľne chorý prechádza rôznymi štádiami: šok, popieranie choroby, agresivita, vyjednávanie s Bohom, s osudom, depresia. Napokon príde zmierenie, v horšom prípade rezignácia. Pomôcť mu, aby sa čo najskôr vyrovnal so svojim stavom, ukázať mu nádej, sprevádzať ho v posledných dňoch tak, aby ich prežil čo najpokojenejšie a najdôstojnejšie, a nenechať ho odísť osamoteného – o to všetko sa na odbornej úrovni usilujú v hospicioch.“¹⁰³

3.3.1. Čo je to hospic?

Je to ťažká otázka, čo je to hospic. Ľahšie sa skôr povie čo hospic nieje. Hospic určite nieje domov dôchodcov, nieje to liečebňa dlhodobých chorých, ani nič podobné. Práve s takýmito pojmami a obrazmi si ľudia hospic často mýlia.¹⁰⁴ Hospic nieje tak ani inštitúcia, nemusí ísť častokrát ani o lôžkové zariadenie, ale je to spôsob prístupu k ľuďom, ktorí sú smrteľne chorí.¹⁰⁵

„Hospic sa v súčasnosti chápe ako špeciálne zdravotnícke zariadenie, kde sa vykonáva hospicová starostlivosť, t.j. budova zariadenia. Hospic sa snaží k pojmu pohostinnosť priblížiť. Zariadenia tohto typu majú snahu prijať a starať sa o chorého i jeho rodinu ako o hosťa.“¹⁰⁶

Ide v ňom všetkým o zlepšenie kvality života chorého, aj keď negatívnosť choroby veľmi ovplyvňuje celkové prežívanie.¹⁰⁷ V hospici sa zameriavajú aj na zmiernenie bolesti, ktorú postupujúca choroba so sebou prináša, na rozdiel od štandardnej liečebnej procedúry, ktorá sa snaží chorého vyliečiť.¹⁰⁸

¹⁰² SVATOŠOVÁ, M., *Hospic umenie sprevádzať*, Lúč, Bratislava 2001, s. 1.

¹⁰³ *Tamže*, s. 162.

¹⁰⁴ Porov. SVATOŠOVÁ, M., *Tajomstvo smrti*, in *Slovo medzi nami* 11 (2002) 5-17.

¹⁰⁵ Porov. SVATOŠOVÁ, M., diskusná relácia: Eutanázia, in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

¹⁰⁶ SCHEIDOVÁ, L., *Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti*, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.

¹⁰⁷ Porov. VÍZNEROVÁ, J., *Vzájomné prepojenie interrupcie a eutanázie*, UKCMBF Teologický inštitút, Spišská Kapitula - Spišské Podhradie 1998, s. 60-61.

¹⁰⁸ Porov. BYSTRICKÝ, Z., *Čo je hospic?*, in <http://prolife.cz/>, 20.10.2003.

Znamená to teda to, že skôr ako sa chorý dostane do hospicu boli vyčerpané všetky ostatné možnosti zvrátiť nepriaznivý postup choroby.¹⁰⁹

Hospic je teda určený pre terminálne (konečne, ukončujúco, bez možnosti zmeny) chorých. Nesľubuje uzdravenie, ale tiež neberie nádej. Nesľubuje vyliečenie, sľubuje liečenie. Skôr, ako sa chorý dostane do hospicu mal by byť o svojom zdravotnom stave informovaný. To sa ale často nestáva a pravdivosť celkovej situácie interpersonálnych vzťahov sa zhoršuje. Myšlienka hospicu vychádza z úcty k človeku, ako jedinečnej a neopakovateľnej bytosti a z jeho potrieb: biologických, psychologických, sociálnych a duchovných. V hospicoch je akceptovaný duchovný rozmer starostlivosti, ktorý z pravidla v klasických nemocniciach chýba. Preto sú štandardne v hospicovom tíme prítomní: sociálny pracovník, psychológ, teológ. Prijímaní sú ale všetci chorí, bez rozdielu vierovyznania. Podobne je to aj s personálom. Hospic je súčasťou širšieho konceptu medicínskej starostlivosti, ktorá je známa ako paliatívna medicína. Aká forma hospicovej starostlivosti sa v tej ktorej krajine vyvinie, záleží na miestnych zákonoch, na spôsobe financovania zdravotnej starostlivosti, a tiež na výške myslenia ľudí, ktorí o týchto veciach rozhodujú. Tam, kde má život pacienta prednosť pred ekonomickými aspektmi dá sa predpokladať, že i hospicová starostlivosť je rozvinutá viac. Pretože všade, kde vznikli hospice, bolo postupne zaznamenané výrazné zlepšenie starostlivosti o zomierajúcich i v nemocniciach.¹¹⁰

3.3.2 Má chorý právo poznať pravdu o sebe samom?

Pacient má právo získať od svojho lekára údaje potrebné k tomu, aby sa mohol pred zahájením každého ďalšieho nového diagnostického, či terapeutického postupu náležite rozhodnúť, či s ním súhlasí. Výnimku tvoria prípady akútneho ohrozenia života, pri ktorých má byť náležite informovaný o potenciálnych rizikách, ktoré sú spojené s predkladaným postupom. Pokiaľ existuje viac alternatívnych postupov, alebo ak si pacient vyžaduje informácie o liečebných alternatívach, má právo byť o nich

¹⁰⁹ Porov. MICHALČÍKOVÁ, K., *Hospicová starostlivosť ako prirodzená súčasť života*, in Katolícke noviny (23. novembra 2003) s. 10.

¹¹⁰ Porov. BYSTRICKÝ, Z., *Čo je hospic?*, in <http://prolife.cz/>, 20.10.2003.

oboznámený.¹¹¹ V žiadnom prípade by sa pacientom nemalo klamať, ale je možné pravdu zamlčať, to znamená nepovedať pacientovi celú pravdu, keď dá jednoznačne najavo, že ju počuť nechce. Ale sú aj dôvody, kedy to tiež nie je vhodné napr. u psychiatrického pacienta, ktorý rozmýšľa o samovražde, alebo u pacienta ťažko dementného, ktorý nebude schopný danú správu adekvátne spracovať, pretože po piatich minútach nemusí vôbec vedieť o čom bola reč.¹¹²

Komunikácia s pacientom v terminálnom štádiu je zvlášť náročná. Je to jedna z najťažších úloh zdravotníckeho personálu. Nie je možné stanoviť jednotný návrh na podávanie informácií. Vždy záleží na mnohých individuálnych okolnostiach, vrátane toho, kedy a ako sa určitá konkrétna informácia podá, konkrétnemu pacientovi. Niekedy spôsob podania informácii rozhoduje o tom, či bude alebo nebude pacient pri liečbe spolupracovať a ako bude k nej pristupovať.

Odborníci v paliatívnej medicíne nesúhlasia s ideou milosrdnej lži, aby bol pacient uchránený traumy. Nepodanie informácií je pre pacienta tiež signálom a z tejto neistoty môže dôjsť k ešte väčšej traume, ako pri podaní informácie v pravom čase a správnym spôsobom. Významným zdrojom informácií sú spolupacienti a príbuzní. Po získaní informácie od lekára sa príbuzní správa inak. So získanou informáciou manipuluje síce spôsobom sebe vlastným, ale aj tak istá zákonitosť tu platí. Neverbálne prejavy úzkosti postihnutý člen rodiny dobre prečíta. Podľa platných zákonov má byť najprv informovaný chorý, rodinní príslušníci až so súhlasom pacienta a nie vo väčšom rozsahu ako sám pacient. Výnimku tvorí zákonný zástupca a samozrejme možno výnimku uplatniť i pri stavoch neumožňujúcich priamy kontakt s chorým.

Medzi základné otázky pri oznamovaní pravdy patria: komu, kedy, ako, čo a kde povedať a kto má byť podávateľom pravdy?

¹¹¹ Porov. BYSTRICKÝ, Z., *Práva pacientov*, in <http://cestadomu.cz/>, 20.10.2003.

¹¹² Porov. SVATOŠOVÁ, M., diskusná relácia: *Eutanázia*, in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

3.3.3. Komu má byť pravda povedaná?

Listina práv a slobôd zabezpečuje každému dospelému právo vedieť pravdu. Výnimku tvoria pacienti, ktorí sú nielen somaticky ale aj psychicky chorí. Tú vstupuje právo niektoré skutočnosti zamlčať, ale musíme mať pre svoje mlčanie dostatočný dôvod.

Námietka zo strany zdravotníkov je formulovaná tak, že nie každý človek chce pravdu vedieť a vôbec nie každý je „znesie.“ Pacient má samozrejme právo nechcieť o svojej chorobe hovoriť, a spravidla svoj postoj dá jednoznačne najavo. Všetok každý človek o svojej chorobe nejakým spôsobom vie a nejakým spôsobom ju prijíma. Môže ju samozrejme aj neprijímať, ale to už je spôsob vyrovnania sa s existenciou choroby. Negatívne stanovisko pacienta je pokladané za kontraindikáciu pravdy. V nových podmienkach zdravotnej starostlivosti však zrejme nebude takto reprezentované stanovisko pacienta rešpektované, pretože lekár bude musieť, napr. v záujme svojej právnej ochrany podstatne viac informovať. Je však možné uplatňovať stratégiu pravdivého informovania s obmedzením, alebo tzv. pravdu po kvapkách.

Za výraz nedorozumenia môžeme pokladať vysoko frekventovanú otázku, či pacient pravdu „znesie“ alebo nie. Dodnes sa nepodarilo nájsť žiadne kritériá, ktoré by odhalili, či dotýčaný je k „zneseniu“ pravdy pripravený, alebo nie. Naopak odborníci dospeli k názoru, že každý človek, či už je psychicky subtilný, či naopak veľmi odolný, mal by svoju chorobu, svoj osud uniesť.

Povinnosťou profesionálov je pýtať sa, ako môžeme chorému pomôcť nielen jeho údel. Profesionálna pomoc tkvie predovšetkým v tom, že chorý bude vedený úskaliami choroby, nebude so svojou ťažobou sám a úsilie bude smerované k dosiahnutiu psychickej pohody.

3.3.4. Kedy má byť pravda povedaná?

Pravda má byť povedaná na konci tzv. fázy tápania, kedy si „choroba človeka pripraví.“ Preto je potrebné sledovať jednotlivé fázy pacienta a získať cit pre najvhodnejší čas v ktorom sa povie pravda.

3.3.5. Čo povedať?

V tomto prípade ide o zváženie, či povedať diagnózu, či nie. Pravda môže mať mnoho foriem: pravda o chorobe, o situácii...Diagnostickej pravde však laik nerozumie. Obávané sú otázky, ktoré sa týkajú prognózy. Na jednej strane nie je možné zatajiť, že situácia je vážna, na druhej strane je potrebné zdôrazniť, že i v tejto situácii je možné mnoho podniknúť. Povedať niekomu prognostickú pravdu o zostávajúcom živote je neetické.

3.3.6. Ako povedať pravdu?

Návod v zmysle konkrétnych a ľahko použiteľných rád nie je možné poskytnúť. Každé povedanie pravdy je originálne, individuálne v súlade s jedinečnosťou osobnosti pacienta. Od toho, kto hovorí pravdu, sa vyžaduje empatia, kreativita, odbornosť, poznanie zákonitostí ľudskej psychiky. Rozhovor má byť stručný, informácií nemá byť veľa. Pacient má právo klásť množstvo otázok.

3.3.7. Kto má povedať pravdu?

Plnú zodpovednosť za chorého nesie lekár, takže povedanie pravdy v prvom rade prináleží jemu. Túto pravdu však môže povedať i psychológ, alebo duchovný sprievodca.¹¹³

3.3.8. Psychologický prístup k zomierajúcim

Starostlivosťou na psychologickú úroveň sa zaoberá tanatopsychoterapia, čiže terapia zomierajúcich. Smrteľná choroba má väčšinou za následok zmenu povahy. Pacienti môžu byť neznášanliví, agresívni alebo depresívni a často sa uzatvárajú do seba, odmietajú komunikovať. Cieľom tanatopsychoterapie je pomáhať ťažko chorým pri vyrovnávaní sa s chorobou a prijatím vlastného zomierania a smrti, psychicky zvládať bolesť. Snaha pomôcť im, aby čo najlepšie využili čas, ktorý im ešte zostáva a našli zmysel svojho života a smrti. Nevyliciteľne chorí nám často položia otázku: „Čo môžem ešte od života

¹¹³ Porov. BEZÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, Trnavská univerzita – fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnava 2002, s. 7–8.

očakávať?“ Takáto otázka je nesprávne položená. Nie my od života, ale čo život očakáva od nás!“¹¹⁴

Medzi prostriedky tanatopsychoterapie sa zaraďuje terapeutický vzťah a neverbálna komunikácia. Lekár, zdravotné sestry, a ostatní doprevádzajúci, sa o chorých starajú do poslednej chvíle a vyrovnávajú sa s citovou stránkou umierania. Medzi nimi a pacientom sa vytvára vzťah. Hlavnou úlohou starostlivosti v hospici, nie je poskytnúť pacientovi len zdravotnícku starostlivosť na vysokej úrovni, ale vytvoriť vzťah s pacientom. Aj týmto sa líši starostlivosť o pacientov v hospici od starostlivosti v nemocnici. Z toho dôvodu má zdravotnícky personál vytvorené časové podmienky na vykonávanie zdravotníckych úkonov, pretože popri nich má úlohu komunikovať s pacientom.

V minulosti prevládal v nemocničných zariadeniach tzv. paternalistický vzťah. Pacient prijímal rady a odporúčania lekárov a ošetrojúceho personálu bez výhrad a s vďačnosťou. Lekár si bol vedomý svojej moci a autority, ale v situáciách, kde sa „už nedalo nič robiť“, sa snažil uplatňovať súcit s človekom, ktorému už nemohol pomôcť. V súčasnosti prevláda odosobnený prístup k chorým, ošetrojúci personál vidí v pacientovi objekt ich každodennej práce, je iba súhrnom kolonií a stĺpcov a súčasťou technického vybavenia. Človek je však tajuplná bytosť. Práve tak by sme mali k nemu pristupovať. Pri prvom stretnutí s nevyliciteľne chorým sa treba snažiť nadviazať vzťah, ktorý by bol naplnený empatiou, porozumením, trpezlivou starostlivosťou. Na nadviazanie vzťahu medzi personálom v hospici a pacientom je potrebná komunikácia. Nemusíme sa hneď snažiť o rozhovor, ale môžeme využívať prostriedky neverbálnej komunikácie. Sprostredkúva nám informácie mimoslovnými prostriedkami. Našu úctu k pacientovi môžeme prejavovať aj svojím imidžom, ktorý si vytvárame sami, t.j. farba oblečenia, praktickosť, elegantnosť, čistota,.....Je dôležité aby už náš príchod spôsobil radosť. Dôležitý je zrakový kontakt. Ak sa s chorým rozprávame, pozeráme sa mu do očí. Uhýbanie pohľadu môže vyvolať nedôveru.

Pacient v terminálnom štádiu ochorenia býva často unavený, preto ho zbytočne nevyčerpávame rozhovorom. Pacient vníma našu hlasitosť reči, výšku hlasu, rýchlosť a čas trvania reči. Absencia reči, výrazy tváre – mimika a pantomimika, najmä úsmev a tiež

¹¹⁴ Porov. SVATOŠOVÁ, M., *Hospic umenie sprevádzať*, s.22.

ticho je tak isto komunikácia, ktorá má význam pri ošetrovaní ťažko chorých. Pri komunikácii je dôležité si uvedomiť, aká je vzdialenosť medzi pacientom a doprevádzajúcim. Doprevádzajúci, ktorý chce byť skutočnou pomocou pacientovi v posledných chvíľach života, by nemal natrvalo opúšťať jeho osobnú a intímnu zónu. Intímna zóna je 15 – 30 cm a osobná zóna je 45 – 70cm. Prestať na chvíľu pracovať, posadiť sa, byť pozorný a usmievavý, to všetko „hovorí za nás“ a dokonca to vyjadrí omnoho viac než všetky slová dohromady. Mlčanie, z ktorého máme často strach, môže byť zrozumiteľnejšie ako všetky slová. Sú chvíle, keď nevieme, čo máme povedať. Vtedy je najlepšie mlčať, pretože slová nemusia vyjadriť lepšie pocity a tak môžeme veľa pokaziť. Nejde teda o prázdne a nepríjemné ticho, ale o tichú prítomnosť, o určité spojenie, jednotu bez slov.

Tiež pohľad vyjadrí viac než slová, je pravdivejší, pretože slovami môžeme vyjadriť čokoľvek, ale pohľadom sa klame ťažšie. Pohľad, ktorým sa pozeráme na zomierajúcich, môže byť upokojujúci, alebo vzbudzujúci úzkosť, vyhýbavý, alebo je ústretový aj pri krátkom stretnutí. Úlohou sprevádzajúceho je, aby sa naučil čítať v pohľade zomierajúcich.

Hmat je tiež prostriedok komunikácie. Mnoho rúk sa už dotklo zomierajúcich. Neboli však len príliš mechanické? Najľudskejšia cnosť dotyku je prejaviteľ blízkosť, upokojiť, ubezpečiť. Komunikácia dotykom môže byť prejavom lásky.

Je dôležité uvedomiť si akú polohu tela pri rozhovore zaujímame. Ak sme v rovnakej polohe s komunikujúcim, jedná sa o imitáciu polôh druhých, čím vyjadrujeme našu sympatiu. Ak sprevádzajúci stojí a pozerá sa na pacienta zhora, pacient môže cítiť určitý nátlak, manipuláciu. Na čo sa v kontakte s chorým dost' zabúda, alebo vedome nepoužíva je dotykový kontakt s druhou osobou. Nemyslí sa tu dotyk, ktorý je nevyhnutne potrebný pri určitých ošetrovateľských úkonoch. Dotykom vyjadrujeme našu účasť, porozumenie a podporu. Dotyk je dôležitý pri tíšeni bolesti a dotýkať sa nikoho znamená vnímať ho ako človeka. Pri komunikácii s ťažko chorými ľuďmi, kedy je treba robiť zvláštne opatrenia, pristupujú k všeobecným komunikačným problémom špecifické ťažkosti. Pri komunikácii s nedoslýchavým pacientom je treba sa viac sústrediť na celý komunikačný proces – hľadiť druhému do tváre, hovoriť pomaly a hlasnejšie než

zvyčajne, ale čo najnižším tónom, starostlivo artikulovať a hovoriť krátke vety. Chorý človek, zvlášť keď je unavený, veľmi pomaly komunikuje. Potrebuje dlhšiu dobu na to, aby zdelený obsah počul a porozumel mu, našiel odpoveď a vyjadril ju slovami. Spomalené reakcie sú u chorého človeka spôsobené spomalením fungovania organizmu. Tiež môžeme povedať že stráca na rýchlosti, ale získava na reflexii. Jediná možnosť ako s týmto človekom komunikovať, je prispôbiť sa jeho rytmu.

Stáva sa že chorý človek stále opakuje tie isté veci, napr. „bolí ma brucho...“ Preto je to treba u chorých ľudí interpretovať ako regresiu, vnímať to vždy ako volanie po láske a náklonnosti. Nesmieme toto nariekanie podceňovať, ani mu brániť, pretože i fyzické ťažkosti môžu byť prostriedkom komunikácie a niečo prezrádzať – neduhy a potiaže môžu nahrádzať slová. Na druhej strane im netreba pripisovať väčší význam ako majú a robiť z nich tragédiu. Je potrebné aby sme správali spôsobom zároveň chápacím a ubezpečujúcim, srdečným a ráznym.¹¹⁵

Tak ako nie je byť príliš vzdialený, nie je dobré na druhej strane byť príliš blízko v zmysle fyzickom i obraznom. Čím je človek človeku bližšie, tým väčší počet vecí si nevšimne a neuvedomí napr. zhoršujúci sa zdravotný stav, alebo naopak preháňa. „Čím budeme svojmu priateľovi? Prítomný i neprítomný. Hovoriť s ním, mlčať, vziať ho za ruku, pustiť ho. Nebyť ani príliš blízko, ani príliš ďaleko. Nekaziť jeho smrť prítomnosťou mojej osoby. Nechať ho, nech sa pomaly otvára neznámemu, odísť sám k svojmu životu.“¹¹⁶ Najčastejšie sa všetci okolo pacienta nachádzajú v nadriadenej pozícii: prvý naväzujú kontakt, dávajú rady, banálne otázky, dávajú množstvo príkazov, zákazov, majú snahu ho utešovať, miešať sa do jeho vecí, no on však najviac potrebuje, aby mu načúvali. Počúvať je naozaj umenie.

„Keď chcem, aby si ma vypočul a ty mi miesto toho začneš dávať rady, neurobil si, čo som žiadal. Keď chcem, aby si ma vypočul a ty mi miesto toho začneš hovoriť, že by som to nemal takto cítiť, posmievaš sa mojím citom. Keď chcem, aby si ma vypočul a ty cítiš, že by si mi mal niečo urobiť, pretože chceš vyriešiť môj problém, zlyhávaš, pretože to znie zvláštne. Počúvaj, všetko, čo od teba žiadam, je aby si ma počúval. Nie, aby si

¹¹⁵ Porov. BEZÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, s. 6.

¹¹⁶ PICHOU, C. – THAREAUOVÁ, I., *Soužití se staršími lidmi*, Portál, Praha 1998, s. 86.

hovoril niečo, alebo niečo robil, žiadam ťa len, aby si ma vypočul. Chcem konať sám, nie som bezmocný, možno len trošku bezradný a váhavý, ale nie som neschopný. Keď pre mňa robíš niečo čo môžem a potrebujem urobiť sám, prispievaš k môjmu strachu, zvyšuješ moju neschopnosť. Keď však prijímaš ako holú skutočnosť, že cítim to, čo cítim, môžem prestať s presvedčovaním a môžem sa pokúsiť pochopiť, čo sa skrýva za tými iracionálnymi citmi. Prosím ťa teba, načúvaj a počúvaj ma. A ak chceš hovoriť, počkaj chvíľu a ja ti budem načúvať.“¹¹⁷

Načúvaniu a pochopeniu predchádza však pozorovanie. Za pacienta tiež hovorí vzhľad, správanie... Pri rozhovore je dôležitá opatrnosť. Doprevádzajúci sa často púšťa do dobrodružstva, pretože cíti zodpovednosť, no však nevie, kam rozhovor povedie. Čo povedať človeku, ktorý je na konci života? Čo odpovedať chorému človeku, ktorý hovorí o svojej smrti? Doprevádzanie neznamená konanie, ale prispôsobenie sa. Doprevádzanie je umenie. Je treba neustále počítať s nepredvídateľným. Pomáhať neznamená ísť vpredu, ani mať na vrch, ani sa druhého ujímať, ani sa ubezpečovať pomocou tejto úlohy, ani navrhovať riešenia. Znamená to byť s niekým, vziať ho za ruku, ale nechať sa pritom viesť a dať si ukazovať cestu tým, čo od druhého môžeme vypočúť, dať druhému možnosť, aby sa vyjadril a sám sebe objasnil smer svojich možností. Miesto doprevádzajúceho je vedľa starého či chorého človeka, avšak nepatrne v pozadí.

„ Postoje ktorých sa treba vyvarovať pretože môžu byť prekážkou k skutočnému načúvaniu:

- príliš rýchlo chorého ubezpečujeme – hrozí nebezpečie že ho uzavrieme do jeho samoty
- moralizujeme
- odsudzujeme – potom je tu nebezpečie, že tým zraníme, napr. vzťah k niekomu kto si stále sťažuje
- radíme, vymýšľame riešenia na jeho problémy, riskujeme, že budeme úplne „vedľa“, že sa zmýlime

¹¹⁷ Tamže, s. 87.

- upokojujeme príliš rýchlo, nepoznáme dostatočne, že chorý sa potrebuje vyplakať, jeho smútok môže byť pozitívny
- presvedčujeme – pretože presvedčovanie je naším obranným mechanizmom. Je však treba výst' v ústrety potreby byť počúvaný, ktorá sa pohybuje väčšinou v rovine pocitov
- vyhýbame sa vytvárame si odstup
- pýtame sa – tento postoj je z našej strany často poznamenaný strachom emócií, stále nehovoriť a chvíľu pokojne mlčať znamená nechať chorému priestor, aby mohol pokračovať v rozhovore
- utekáme k práci – miesto toho, aby sme si k človeku v klúde sadli a načúvali mu¹¹⁸

Tak teda definíciu doprevádzania by sme mohli vyjadriť asi nasledovne: „Žiť so zomierajúcimi znamená doprevádzať ich, žiť v ich spoločnosti. Na základe rovnosti a vzájomnosti. Dávať im, ale tiež od nich prijímať to, čo sami ešte môžu dať. Doprevádzať, to je ísť s nimi rovnakým krokom. To znamená poľudš'ovať, zosobňovať všetku našu činnosť. Pomoc chorým bude stále viac vyžadovať profesionalitu, ale tiež schopnosť ľudských vzťahov.“¹¹⁹

Zmysel utrpenia nemôžeme trpiacemu vysvetliť. Môžeme mu však ponúknuť, že ho budeme sprevádzať. Na spoločnej ceste mu nepomôžeme v tom, aby svoj „prekřížený“ život pochopil, ale v tom, aby ho vedel uniesť. Hľadanie a nachádzanie zmyslu umožňuje, aby sa človek premenil a znovuzrodil a aby nemusel zotrvať vo svojom zúfalstve a beznádeji.¹²⁰

¹¹⁸ Porov. *Tamže*, s. 88.

¹¹⁹ *Tamže*, s. 153.

¹²⁰ Porov. BEZÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, s. 7.

3.3.9. Osobnosť doprevádzajúceho

„Ľudia, ktorí v sebe majú silu a lásku zostať s umierajúcim v hlbokom tichu, ktoré sa vymyká slovám, spoznajú, že ten okamih v skutočnosti nie je strašný ani bolestný, je to pokojný zánik telesného fungovania. Je to pohľad na padajúcu hviezdu, jednu z milióna svetiel v ohromnom priestore oblohy, ktoré sa na krátku chvíľu zablyskne a zmizne v tme. Možnosť byť v blízkosti zomierajúcich nám dáva spoznať jedinečnosť človeka v obrovskom mori ľudstva. Vedie nás k uvedomeniu si ohraničenosti ľudského života, no zároveň vytvorenia jedinečnej biografie zapojenej do jemného vlákna ľudských dejín.“¹²¹

Na výkon tejto náročnej a zodpovednej činnosti sú potrebné odborné vedomosti, primerané vzdelanie, zručnosti, návyky, schopnosti, skúsenosti, hodnotová orientácia.¹²²

Človek, ktorý stojí po boku zomierajúceho by mal mať usporiadaný svoj duchovný i vonkajší svet. Mali by to byť ľudia, ktorí vedia kde čerpať. Nemôže sa iba dávať, musí sa aj čerpať. Kto nenačerpá silu pre svoj život, pre svoju prácu nemôže ju podávať ďalej.¹²³

Predpokladom pre odborný výkon jeho práce je schopnosť nadviazať spoluprácu s inými odborníkmi a neustále doplňovať vedomosti, odborný rast, osobnostné vlastnosti, ako je sociálna zrelosť, vlastná dôstojnosť, viera v človeka, vysporiadaný vzťah k vlastnej smrti. Doprevádzajúci by mal mať zdravé sebavedomie, poznať vlastné limity a obmedzenia, vieru v správnosť a užitočnosť toho, čo robí, vieru v iných ľudí, schopnosť hľadať a nájsť východisko z kritickkej situácie. Základnou premisou je záujem o človeka, o jeho vnútorný svet, jeho problémy a ťažkosti, umenie pochopiť človeka, akceptovať jeho prežívanie a jeho právo na odlišnosť, dokázať sa otvoriť pre iných ľudí. Dôležitými vlastnosťami zrelej osobnosti sú predovšetkým citová vyrovnanosť a emocionálne zaťaženie z práve. Vzájomnú komunikáciu pozitívne ovplyvňuje dôvera v klienta. Spôsob komunikácie, t.j. gestá, mimika, slovné vyjadrenie, by mali byť kultivované. Doprevádzajúci by sa mal dokázať vžiť do situácie zomierajúceho, viesť s ním pokojný rozhovor, neznižovať sa k banálnym frázam. Nesmie zomierajúceho infantilizovať, znevažovať jeho dôstojnosť. Dôležitou etickou kategóriou pri sprevádzaní zomierajúcich je úprimnosť a pravdovravnosť. Doprevádzajúci má mať schopnosť venovať sa myšlienkam,

¹²¹ BEZÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, s. 1.

¹²² Porov. *Tamže*, s. 10.

¹²³ Porov. SVATOŠOVÁ, M., diskusná relácia: *Eutanázia*, in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

potrebám, snahám i emóciám chorého. To vyžaduje úctu k jeho utrpeniu. Požiadavky zomierajúceho by sa mali podľa možnosti plniť. Pri starostlivosti o zomierajúcich je treba podporovať pozitívne emócie, tiež vieru, dôveru, nádej, lásku, vyrovnanie, pokoj, odpustenie, radosť z odpustenia, zbavenie sa pocitov viny, a podobne. Súcit a prejav náklonnosti je to najcennejšie, čo môžeme ako ľudské bytosti prejavíť.¹²⁴

Zásady pre tých, ktorí doprevádzajú ťažko chorých ľudí:

- Buď sám k sebe mierny, vľúdny a láskavý
- Uvedom si, že tvojou úlohou je len pomáhať zmenám a nie celkom zmeniť druhých. Môžeš zmeniť len sám seba, nie však iných.
- Nájdi si svoje „tiché miesto“, kde by si sa mohol stíšiť v pokoji a samote
- Druhým ľuďom – spolupracovníkom, vedeniu, buď oporou, povzbudením a neboj sa ich pochváliť, ak si to čo i len trochu zaslúžia. V rovnakej miere sa uč povzbudeniu a pochvalu tiež prijímať od druhých.
- Uvedom si, že je úplne prirodzené sa niekedy cítiť bezbranný a bezmocný, keď stojíš tvárou v tvár utrpeniu a smrti. Prijmi túto myšlienku. Byť pacientom a ich príbuzným na blízku a starať sa o nich je niekedy dôležitejšie, ako všetko ostatné.
- Snaž sa zmeniť spôsoby, ako to či ono robíš. Skús to, čo robíš, robiť inak.
- Skús pochopiť, aký je rozdiel medzi týmito dvoma nárekmi: medzi tým, „ktoré zhoršuje, aj keď ťažkú situáciu“ a tým „ktoré boľeť a utrpenie tíši.“
- Keď ideš domov z práce, sústreď sa na niečo pekné a dobré, čo sa ti dnes v práci napriek všetkým ťažkostiam podarilo urobiť.
- Snaž sa sám seba posilniť a povzbudiť. Ako? Napríklad, že nebudeš vykonávať iba čisto technické práce a nič viac, ale že sa niekedy z vlastnej iniciatívy prejavíš kreatívne, že niečo sám vymyslíš, ako to robí umelec.

¹²⁴ Porov. BEŽÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, s. 10.

- Využívaj pravidelne povzbudenie z úprimných vzťahov, ktoré máš v pracovnom kolektíve i mimo neho, ako zdroj sociálnej opory, istoty, a nádejného smerovania tvojho života.
- Keď máš voľno a si so svojimi spolupracovníkmi, vyhýbaj sa úradníckym rozhovorom o práci v zamestnaní.
- Naplánuj si dopredu „chvíle úteku“ počas týždňa a nedovoľ, aby ti ich niekto, či niečo prekazili.
- Nauč sa hovoriť rozhodne: „rozhodol som sa“, ako skôr „mal by som.“ Radšej hovor „nechcem“, ako „nemôžem“
- Nauč sa hovoriť nielen „áno“, ale aj „nie.“ Keď nikdy nepovieš „nie“, akú hodnotu má potom tvoje „áno.“
- Rezervovanosť vo vzťahu k druhým ľuďom je ďaleko nebezpečnejšia a viac škodí, ako pripúšťanie skutočnosti, že viac sa už urobiť nedá.
- Raduj sa, smej sa – často a rád – a hraj sa.¹²⁵

3.3.10. Doprevádzanie príbuzných

Bezpečie domova, ich istota a pokoj je nenahraditeľnou a zásadnou pomocou pre chorého. Príbuzní chorého by sa predovšetkým mali starať o vlastné potreby, musia robiť všetko pre to, aby si udržali pokoj a rozvahu. Riziko spojené s tým, že budú označovaní za sebeckých je v porovnaní s významom starostlivosti o chorého zanedbateľné. Pre chorého je výhodou, ak sa o neho stará človek vyrovnaný. Je povinnosťou osoby, ktorá sa o neho stará, posúdiť svoje možnosti a určiť si hranice svojich síl a výdrž. Ak je to potrebné, využiť pomoc z vonka. Keď vie, že robí všetko, čo sa dá označiť slovom „dobrá starostlivosť“, uchová si vlastný vnútorný pokoj. Môže sa stať, že chorý použije svoju chorobu ako zbraň. Osoba, ktorá sa o neho stará má právo to odmietnuť a robiť všetko, čo považuje za správne. Jej prostredníctvom sa potom znižuje stres spojený s chorobou, a to vtedy, ak reaguje na skutočné potreby chorého. Táto rola v tomto období je významná.

Sprevádzajúci prichádza do kontaktu s príbuznými už v čase, ktorý predchádza smútok. Príbuzní prežívajú tzv. prípravné obdobie rozlúčky, ktoré im môže neskôr uľahčiť

¹²⁵ Porov. KRÍVOHLAVÝ, J., *Poslední úsek cesty, Návrat domů*, Praha 1995, s. 46 – 48.

znášanie straty, nie však natoľko, že by už nebolo bolestné, pretože bolesť súvisí s definitívnym odlúčením.

Obdobie smútku nastáva po smrti chorého. Je to dlhé putovanie, niekedy veľmi krivolaké, pri ktorom pozostalí prežívajú silné emócie a občas sa správajú veľmi rozporuplne, než dospejú k zmiereniu sa so smrťou druhého a nájdu nový zmysel života. Príbuzní sa môžu nachádzať vo fáze šoku a odmietania reality, kedy neprimajú zmiznutie blízkeho človeka. Z toho dôvodu je pohrebný obrad, a všetko, čo s ním súvisí, užitočný, pretože akoby potvrdzuje skutočnosť straty blízkeho.

Príbuzní si často vyčítajú, že neurobili, alebo nepovedali všetko, čo bolo treba. Majú pocit viny. Pokusmi prerobiť minulosť a popieranie skutočností, ktoré sa v určitých chvíľach stali, sa vytvára nový scenár, v ktorom sa blízki uisťujú, že by tu mŕtvy človek ešte bol, keby sa správali inak. Objavuje sa hnev a agresivita voči ošetrojúcim, pretože príbuzní sú zúfalí a nemôžu sa so stratou zmieriť. Rovnako sa v nich prebúda hnev voči mŕtvemu, že ich opustil. Smútok, depresiu – rodina potrebuje touto fázou prejsť, aby začala budovať znovu život a ďalej v ňom pokračovať. Je dobré sa poriadne vyplakať so straty niekoho blízkeho, potom sa človek dokáže lepšie zmieriť so skutočnosťou. Vďaka tejto namáhavej práci so smútkom, potom človek dokáže nahradiť faktickú absenciu blízkeho človeka i jeho vnútornej prítomnosti. Po absolvovaní týchto situácií a pocitov sa možno vyrovnáť so smrťou druhého a začať opäť s normálnym životom v rodine a v spoločnosti. Prijatím smrti druhého si tiež môžeme uvedomiť, že i po nás zostanú nezmazateľné stopy a že skutočne stojí za to žiť. A to je zmysel života. Mnoho príbuzných nás vyhladá i po jeho smrti, pretože naliehavo potrebujú s niekým hovoriť.¹²⁶

¹²⁶ Porov. BEZÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, s. 11-12.

3.4. Paliatívna starostlivosť v Hospici CARITAS SOZIALIS vo Viedni.

Hospic CARITAS SOZIALIS v hlavnom meste Rakúska vo Viedni zriadila spoločnosť sestier Caritas Sozialis na jeseň roku 1995. Cieľom paliatívnej starostlivosti v tomto hospici je aktívna pomoc zomierajúcim, onkologicky chorým pacientom a ich rodinám. Dôležité aspekty opatery sú: sprevádzanie v smútku, uspokojenie telesných, duševných, duchovných a sociálnych potrieb pacienta.

3.4.1. Tri základné idey hospicovej starostlivosti v Hospici CS.

Prvá idea: Pacient nebude trpieť neznesiteľnou bolesťou – na bolestivé miesta sa pacientom prikladá morfium. Okrem tohto spôsobu pomáhajú tzv. Schmerzenpumpe, t.j. pumpy od bolesti. Táto pumpa má tvar malého mobilného telefónu v puzdre, ktorý umožňuje pohybovať sa s pumpou ako s kabelkou na pleci. Jedna časť pumpy je zavedená pacientovi pod kožu, čím v pravidelných intervaloch automaticky dostáva istú dávku látky na tlmenie bolesti. Takže pacienti naozaj netrpeli neznesiteľnými bolesťami. Skôr boli zoslabnutí, utlmení a veľa spali. Svedectvom o realizovaní tejto prvej idey hospicu je svedectvo pána B., ktorý trpel na rakovinu pľúc. V tom čase mal funkčné už len tri percentá pľúc. „Bolesť to už dnes nieje problém. Moderná medicína sa vie o to postarať. Som len veľmi slabý. Moja bolesť je iná ako telesná, som závislý na fajčení. Prefajčil som si život. Ešte aj teraz, keď zomieram na rakovinu pľúc, sa nedokážem cigariet vzdať. Moja bolesť je duševná, bolesť zo závislosti.“

Najväčšiu zodpovednosť za realizovanie tejto idey v hospici majú lekári. Lekár chodí k pacientovi na pravidelné rozhovory, čím získava informácie o ich stave. Tieto rozhovory sú pre pacientov určitým druhom upokojujúcej terapie, pretože môžu cítiť, že lekár má o nich opravdivý záujem. Venuje im totiž toľko času, koľko potrebujú, rozhovory s ním sú pokojné, lekár sa nikde neponáhľa, je tu plne pre pacienta, podľa jeho potreby. Tu treba pripomenúť, že táto výška kvality zdravotníckej starostlivosti sa dosahuje aj tým, že na dvanásť pacientov sú dvaja až štyria lekári.

Druhá idea: V každej situácii sa bude rešpektovať jeho ľudská dôstojnosť – V hospíci CS sa táto idea realizuje tak, že pacientovi je ponechaná úplná sloboda pri rozhodovaní o sebe, o dennom režime, o hygiene, o čase stravovania,.... Cieľom je vylepšovať kvalitu života pacienta do poslednej chvíle života. Ošetrovania a medicínska starostlivosť sa orientujú podľa prání alebo ťažkostí pacientov. Úlohou zdravotnej sestry v hospíci je nielen vykonávať odborné ošetrovanie, ale tiež vytvoriť s pacientom vzťah. Jedna zdravotná sestra má počas svojej služby na starosti troch až štyroch pacientov. Jej ošetrovanie pacienta trvá dlhšie v porovnaní s ošetrovaním v nemocnici pretože počas odbornej zdravotnej starostlivosti s pacientom komunikuje, natiera ho bylinnými olejmi, masíruje a dáva najavo, že sa neponáhľa, ale je tu pre pacienta, má pre neho toľko času, koľko potrebuje.

Tretia idea: pacient v posledných chvíľach života nezostáva sám – je realizovaná za pomoci dobrovoľníkov. Skúsenosť bola naozaj taká, že nebolo vidieť pacienta samého, len ak to sám chcel. Pacienti väčšinu času spali. Ak nespali, boli pri nich zdravotné sestry, ktoré ich ošetrovali, alebo lekár, ktorý sa s nimi rozprával a zisťoval, ako sú na tom so svojou bolesťou. Takmer každý deň chodili k pacientovi návštevy príbuzných, priateľov. Ak nemal byť kto pri pacientovi, bol tu k dispozícii duchovný sprevádzajúci, praktikanti, dobrovoľníci. Dobrovoľníci pokladajú za česť pracovať v tomto hospíci. Aby mohli túto prácu vykonávať, musia sa predtým pripraviť na toto poslanie absolvovaním jednoročného kurzu na doprevádzanie zomierajúcich. Rovnako od personálu sa vyžaduje okrem odborného vzdelania doplňujúci kurz na doprevádzanie zomierajúcich a poznatky z paliatívnej medicíny. Realizovanie tretej idey bolo zabezpečené v prehojnej miere.

Okrem zdravotnej starostlivosti sa v Hospíci SC vo Viedni ponúka možnosť terapie kúpeľom, olejovej terapie, terapie umením. Terapia kúpeľom spočíva v tom, že pacientovi sa pripraví kúpeľ s vonnými bylinami, zapáli sa aromatická lampa, pustí sa vhodná hudba a okolo vane na stenách sú zavesené farebné abstraktné upokojujúce obrazy. Pacient takto môže relaxovať, koľko potrebuje. Olejová terapia spočíva v tom, že pacientovi sa robia masáže s rôznymi bylinnými olejmi, ktoré pôsobia nielen upokojujúco, povzbudzujúco, ale

tiež utlmujú bolesť a pôsobia hojivo na rany, napr. na liečenie dekubitov. Vďaka terapii umením môžu pacienti zhmotniť svoje vnútorné pocity a prežívanie do konkrétneho výrobku, obrazu, čo má vplyv na vyrovnávanie sa so zomieraním.

3.4.2. Rozlúčkový rituál v Hospici CARITAS SOZIALIS.

Od marca 1997 sa koná v hospici jeden krát v mesiaci rozlúčkový rituál v čase od 14,00 hod – 14,30 hod. Je určený len pre hospicový personál. V tomto čase si spomínajú na ľudí zomrelých posledný mesiac. Prečo je dôležité rozlúčiť sa? Odpoveď dáva jedna členka tímu Monika K.: „Pre mňa znamená táto rozlúčka s našimi zomrelými pacientmi ukončiť vzťah a vedome povedať „dovidenia“, smieť smútiť a pociť smútku mať, smieť sa ukázať „byť celým človekom.“ V tejto polhodine rozlúčky sme my kolegovia k sebe tak blízko a to nám dáva silu v našej práci vytrvať.“

Prečo si zvolili v tomto hospici formu rozlúčkového rituálu? Slávnostné alebo rozlúčkové rituály sú pre skupinu alebo spoločenstvo obzvlášť dôležitou potrebou. Tento rituál sa realizuje v slávnostne moderne a esteticky vyzdobenej miestnosti. Tento rituál chce tímu sprostredkovať: „Budeme spolu sedieť. Budeme mať čas. Sme v tomto čase spojení a máme jednu úlohu. Môžem svoj smútok v tejto miestnosti zanechať. Nie som sám.“¹²⁷

3.4.3. Svedectvá ľudí, ktorí majú konkrétnu skúsenosť s hospicom

Elka G., 41 rokov, ošetrovatel'ka:

„Chcela by som vám porozprávať príbeh, ktorý ovplyvnil moju prácu ošetrovatel'ky v Hospici Anežky České a dal mi ešte väčšiu chuť s radosťou pomáhať týmto ľuďom, ktorí sú bezmocní a odkázaní na našu pomoc.

Vtedy som mala rannú smenu a rozdávala som raňajky. Na jednej posteli ležala drobná, asi 30 – ročná žena, ktorá upútala moju pozornosť. Ešte nikdy predtým som ju tu nevidela. Ako som sa neskôr dozvedela, Zdenka k nám prišla iba včera. Jej diagnóza znela: rakovina. Potom som sa od nej dozvedela viac. Mladosť strávila v detskom domove a život k nej nebol milosrdný, a tak si ho ani ona nevážila a ani k ľuďom sa nesprávala

¹²⁷ Porov. *Tamže*, s. 2-3.

milo. Nečudovala som sa, veď na také detstvo sa nedá zabudnúť. Napriek jej urážkam, zlosti, ľahostajnosti a apatickosti k nám som vedela, že kdesi hlboko v jej očiach, na dne jej srdca sa ukrýva láska a dobrota. Zdenka bola v hospici už niekoľko mesiacov, ale stále neverila, že je vážne chorá, že jej iskra pomaly, ale isto dohasína. Keď sa jej život skutočne blížil ku koncu, pokúšali sme sa jej rozprávať o Bohu. Sprvu o tom nechcela ani počuť, ale s postupom času ju upútali príbehy o láske, dobrotivosti a milosrdenstve Boha a jeho Syna, o spasení a večnom živote. Neskôr uverila, pochopila a začala byť šťastná. Mala svojho otca, niekoho, komu verila, na koho sa mohla spoľahnúť.

Keďže Zdenka nebola pokrstená a veľmi si želala zbaviť sa svojich hriechov, odísť z tohto sveta čistá, usporiadali sme veľkú slávnosť pri príležitosti jej krstu. Ležala na svojom lôžku, v bielych šatách, na hrudi, ktorá sa zo dňa na deň dvíhala čoraz menej, mala stuhu s vyšíтым nápisom: Som Božie dieťa.

Krátko na to Zdenka zomrela. Dodnes vidím jej vyrovnanú tvár, ľahučký úsmev, tešiacu sa na stretnutie s Bohom. Bola to tá istá žena, ktorá k nám prišla, a predsa iná. Keď som v ten večer otvorila okno v miestnosti, kde ležala, na tmavom nebi sa rozsvietila taká jasná hviezda, že to musela byť práve tá jej.¹²⁸

Martin d., 27 rokov, bohoslovec, stážista

„Vďaka mojej trojtýždennej stáži v Hospici Anežky České sa úplne zmenil môj vzťah a postoj k ťažko chorým a umierajúcim ľuďom. Prvé okamžiky boli pre mňa skutočne plné strachu a obáv. Obmedzil som sa len na najnutnejší kontakt s chorými. To sa však o pár dní zmenilo na súcit a prerástlo v lásku k týmto ľuďom, takže som s nimi žil, či už v službe, alebo mimo nej, a nedokázal som byť k nim ľahostajný. Za túto veľkú skúsenosť života medzi umierajúcimi som hospicu veľmi vďačný.

Ako červená niť sa celou stážou tiahol príbeh Zdenky Márie. Bola pre mňa svedectvom toho, že človek po veľmi ťažkom a nešťastnom živote môže nájsť šťastie tesne pred jeho koncom, niekoľko dní pred smrťou. To, že som sa mohol stať jej krstným otcom, bolo pre mňa v tej chvíli úplne nečakané a nezaslúžené, priviedlo ma to však k ešte

¹²⁸ SVATOŠOVÁ, M., *Hospic umenie sprevádzať*, s. 87-88.

hlbšiemu pochopeniu zmysluplnosti, krásy i radosti, ktorá sa skrýva v sprevádzaní umierajúcich.¹²⁹

Pavel S., 37 rokov, kňaz

„Ako kňaz v hospici som sa stretával s ľuďmi na prahu smrti a bol som svedkom ich duchovného dozrievania. Na prvý pohľad to môže vyzerat' ako úplne banálny príbeh, ale z hľadiska večnosti ide o úžasné veci. Pani K. prišla do hospicu a hneď prvý deň sa zúčastnila svätej omše v hospicovej kaplnke. Nemohol som si ju nevšimnúť, veľmi pozorne sledovala celú liturgiu. Po skončení bohoslužby som ju navštívil na izbe. Rada mi porozprávala svoj životný príbeh. Vydala sa za vojaka z povolania, dôstojníka, a kvôli nemu vystúpila z katolíckej Cirkvi. Potom prišli deti, rodinné starosti a na Boha neostával čas. Niekde v hĺbke srdca však pani K. Boha predsa len mala, neopustila ho úplne. Teraz prejavila úprimnú snahu vrátiť sa do Cirkvi a prijať sviatosť.

Keď som za ňou na druhý deň prišiel, spala. Na nočnom stolíku ležal popísaný papier a okuliare: „Ďakujem ti, Panna Mária, že som sa prebudila do nového dňa...“Dnes si už nepamätám celé znenie tejto hlboko dôvernej modlitby. Bola to „vysoká škola viery“, ku ktorej sa človek pripravoval iba prežitím a prijatím ťažkej choroby, svojho utrpenia, v ktorom chorý vlastne skladá svoju životnú „maturitu“. O krátky čas som ju mohol prijať späť do Cirkvi a poslúžiť jej sviatosťami. Keď som sa s ňou lúčil, prišli na návštevu jej deti. Aj s nimi som sa mohol podeliť o radosť z toho, že ich mamička je určite dobre pripravená a že urobila to najdôležitejšie rozhodnutie vo svojom živote – naplno sa odovzdala do Božích rúk. Keď nasledujúci deň zomrela, opäť som okúsil, ako už toľko krát, ten úžasný pokoj v duši a vďačnosť za to, že som mohol byť účastný na takej veľkej milosti. Pri chorých som si vždy viac uvedomoval, akým veľkým darom je viera v Boha, aj keď tento poklad, ako hovorí sv. Pavol, máme v hlinenej nádobe. Je teda krehkým darom, ale zároveň darom, ktorý sa práve utrpením stáva pevnejším, hrubším, rýdzejším, ako zlato pretavené v ohni. Bohu vďaka!¹³⁰

¹²⁹ *Tamže*, s. 86-87.

¹³⁰ *Tamže*, s. 102-103.

Mária P., 68 rokov, zdravotná sestra

„Počas dlhoročnej praxe zdravotnej sestry som spoznala mnoho pacientov. Veľa rás som sa presvedčila, že s nami hovoria nielen slovami, ale aj iným spôsobom. Treba sa naučiť vnímať, mať otvorené oči a najmä srdce, aby sme neprehliadli a neprepočuli to dôležité.

V domácej starostlivosti som ošetrovala pani Ruženku, matku piatich detí. Mala rakovinu čriev, umelý vývod a jej choroba prebiehala zvyčajným spôsobom. Spočiatku stačila jedna moja návšteva za deň, neskôr dve i viac. Pacientka sa málokedy sťažovala na bolesti, často si však vzdychla, že je celý deň sama. Deti mali pracovné povinnosti. Navštevovala som ju viac ako pol roka a hoci už potom bolo treba aplikovať morfium, nič nenasvedčovalo tomu, že smrť je tak blízko. V tom čase pri jednej návšteve ma pani poprosila, aby som jej podala niečo z vedľajšej miestnosti. Všimla som si, že tam má pripravený čierny kostým a čierne punčochy. Bolo to pre mňa avízo, že pani Ružena tuší blížiaci sa koniec. Nemalo zmysel jej to vyhovárať. Ešte počas mojej prítomnosti je prišla sestra, ktorej som sa opýtala, či by sme nemali zavolať kňaza. Sestra okamžite súhlasila. Pacientka chvíľu váhala, obávala sa, aby sa kňaz nehneval, že už dlho nechodila do kostola. Jej manžel si to totiž neželal. Potom však súhlasila a tak som išla po kňaza. O dva dni som ju nečakane našla v agónii a ďalší deň zomrela. Bola to dobráčka, poznala iba starosť o deti a rodinu. Mala som veľkú radosť, že som jej stačila túto službu preukázať a nenechala som sa zmiasť jej relatívne stabilizovaným stavom.“¹³¹

Jana S., 39 rokov, lekárka

„Ešte donedávna som nevidela nijaký zmysel našej ťažkej autonehody a bolo aj obdobie, keď som sa hnevala, že som ju prežila. Už som si v živote užila dosť rôznych bolestí. A zrazu pri práci s umierajúcimi v hospici zistujem, že som sa možno práve vďaka autonehode stala citlivejšia a vnímavejšia voči niektorým udalostiam. Dokonca aj moja poúrazová ruka, ktorá ma doteraz veľmi bolí a stále s ňou nemôžem poriadne hýbať, akoby získala nové schopnosti. Pri každom pohladení mi ju dychtivo chytí azda každý pacient s tým, že je príjemne teplá a že by som mohla takto sedieť a držať ho až do večera.

¹³¹ *Tamže*, s. 110-111.

Teraz už napríklad inak chápem slová pacientky: „Ale prosím vás, veď ja už som niekde úplne inde...“Dnes omnoho viac než predtým tuším onen „rozmer“, za ktorý sa nedokážeme dostať. Omnoho intenzívnejšie prežívam s chorými aj sviatosť pomazania chorých. Väčšinou pri nej umierajúceho držím za ruku, alebo mám ruku na jeho čele, na hlave, a ako by som sa spolu s umierajúcim celkom nevedomky dostávala do iného rozmeru. Opakovane s ním zažívam pocit nevýslovného blaha, cítim sa akoby stotožnená s týmto umierajúcim a v tej chvíli mu aj akoby závidím (nie je to to správne slovo). Prichádza mi na um moje vlastné umieranie a otázka, či túto šancu budem mať. Až tu človek naplno chápe význam frázy „každý deň žiť tak, ako keby bol tvojím posledným“.¹³²

Anna Z., 66 rokov, pozostalá manželka

V sobotu 25. januára sme sa s manželom lúčili s domovom. Doma to už ďalej nešlo. V hospici nás čakalo milé privítanie sestričiek, celého personálu i kuchárov. Cítila som veľkú úľavu pre seba i pre manžela. Každý deň sme mohli navštevovať kaplnku, kde sme spolu s ďalšími pacientmi čerpali radosť a silu prekonávať ťažkosti choroby a odlúčenia od domova. Bolo to krásne spoločenstvo, všade vládla láska. Obdivovala som manžela, ako si i v ťažkej chorobe rád zaspieval a modlil sa so mnou ruženec. To bola naša veľká sila a radosť každého večera. Nemôžem zabudnúť na chvíle, keď sa k našej modlitbe ruženca niekoľkokrát pripojila i naša pani lekárka.

Rada som slúžila manželovi a náš vzťah bol čoraz krajší. Stále ma chcel mať pri sebe. Ťažká choroba robí človeka svojím spôsobom silnejším. V tej chvíli som si uvedomila, čo tu vlastne sme, aké je dôležité, aby sme každý deň boli pripravený na odchod z tohto sveta. Bola som pri tom, keď pani doktorka otvorene hovorila s manželom o týchto veciach a upokojila ho. Veľmi som za to vďačná. V tom čase som cítila, ako veľa Božích milostí dostávam, čoraz viac som si to uvedomovala.

Najdôležitejšie pre neho bolo, že v hospici zvládli jeho veľké bolesti, že som mohla byť s ním až do poslednej chvíle a že umieral zmierený s Bohom aj s ľuďmi, všetkými okolo milovaný, nikdy nebol sám a opustený.¹³³

¹³² *Tamže*, s. 88-89.

¹³³ *Tamže*, s. 84-85.

Záver

Aby bol náš život žitý plnohodnotne, je potrebné rozvíť všetky naše schopnosti a danosti, ktoré sme dostali ako dar. Mnoho z nich spoznáme, ak sa pozrieme na to akí sme a spoznáme svoju vlastnú tvár. Je mnoho spôsobov a prostriedkov rastu. Jedným z nich je aj utrpenie, ktoré ale podvedome odmietame, lebo sa prieči bezstarostnosti, s ktorou často počítame, a samotný fakt bolesti vnímame ako útok na našu osobu.

Aj z vlastnej skúsenosti som spoznal, že cez túto „neprijemnosť“, ktorú človek musí znášať, prichádza aj istý druh tajomného poznania. Tí, ktorí utrpenie odmietajú a chcú ho za každú cenu vylúčiť hoc i absurdným spôsobom, v skutočnosti nedozrejú v zrelú osobnosť.

Utrpenie a bolesti sprevádzajú každého človeka na zemi, ale utrpenie samo o sebe ešte nepremieňa a neočisťuje, môže byť dokonca príčinou vzbury a nenávisťi. Niektorí ľudia, keď sa stretnú s krížom, opúšťajú Boha, lebo hľadajú čisto ľudské šťastie, zbavené bolesti a sprevádzané materiálnymi dobrami.

Kristus nás pozýva, aby sme sa zbavili strachu pred utrpením a bolesťou a zjednotili sa s ním. Človek nikdy nedosiahne šťastie ak sa nezjednotí s Kristom na kríži a nikdy sa nenaučí milovať ak si súčasne nezamiluje obeť.

„Dobrotivý Bože s radosťou ti prinášame dary, ktoré sa nám stanú posilou pre večný život...“¹³⁴ Pretože bolesť a utrpenie, ktoré sa zdajú z pohľadu rozumu nespravodlivé a nezmyselné, sú pre našu osobnú svätosť a pre spásu mnohých duší nevyhnutné. V tajomstve spoluykúpenia ľudské utrpenie zjednotené s Kristovým utrpením získava neporovnateľnú hodnotu pre všetkých ľudí, či už poznajú Krista, alebo nie.¹³⁵

Vo všeobecnosti tí, ktorí trpia nejakou vážnou chorobou sa izolujú a uzatvárajú do svojho vlastného sveta. Podobne i tí, ktorí spoznali prognózu svojho ochorenia a dozvedeli sa, že im ostáva len pár dní života.

Hospic, ako miesto dôstojnej smrti, či nového narodenia, je myšlienka, ktorú som chcel v svojej práci podporiť. Práve v čase, keď píšem túto prácu je na Slovensku vo

¹³⁴ POSVÄTNÁ KONGREGÁCI PRE KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ, *Rímsky misál*, Typis Vaticanis 2001, s. 118.

¹³⁵ Porov. CARVAJAL, F., *Hovoriť s Bohom, 2časť Pôst a Veľká noc*, Lúč, Bratislava 1999, s. 168-169.

viacerých médiách podporená práve táto hospicová aktivita, hlavne prostredníctvom Slovenskej katolíckej charity¹³⁶, ako aj inde.¹³⁷

Prácu, ktorú som písal, som chcel podložiť Svätým písmom, čomu som venoval i úvodnú kapitolu, ako východisko, ktoré smeruje na kríž, kde nachádzame odpoveď. Ved' bez Krista utrpenie, ako niečo reálne existujúce nemá zmysel. Poznatky z prvej a druhej kapitoly som sa potom následne snažil prezentovať v tretej praktickej kapitole a to spôsobom, akým sa tento biblicko – kristologický pohľad dá aplikovať v praktickom živote, čiže tam, kde si trpiaceho uboleného človeka vážia a prijímajú ho, ako samotného Krista, ako najvzácnejšieho hosťa.

Úcta k životu v každom, i v tom najdramatickejšom rozpoležení je základom doprevádzania. Tí, ktorí chcú byť sprievodcami trpiacich vedia, že musia objaviť zdroj, z ktorého by mohli čerpať, ved' ten kto je prázdny, kto nemá, nemôže dať. Predpokladám a želám si, aby sa i u nás na Slovensku hospicové hnutie rozrástlo a tak aby sa mnohým ľuďom dostalo možnosti dôstojne prežiť posledné dni života a pripraviť sa tak na stretnutie s Kristom, v ktorom všetko, i to tak ťažko pochopiteľné, nachádza svoj hlboký význam.

Ďakujem všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomohli pri písaní tejto mojej práce, nech im dobrý Boh odmení ich ochotu.

¹³⁶ MICHALČÍKOVÁ, K., *Editoriál*, in SKCH – blízko pri človeku 1 (2003) s. 1.

¹³⁷ LACKOVÁ, M., *Dom v ktorom býva zubatá*, in Nota bene 31 (2003) s. 6-9.

Slovenskej katolíckej charity¹³⁸, ako aj inde.¹³⁹

Prácu ktorú som písal, som chcel podložiť Svätým písmom, čomu som venoval i úvodnú kapitolu, ako východisko, ktoré smeruje na kríž, kde nachádzame odpoveď. Veď bez Krista utrpenie, ako niečo reálne existujúce nemá zmysel. Poznatky z prvej a druhej kapitoly som sa potom následne snažil prezentovať v tretej praktickej kapitole a to spôsobom, akým sa tento biblicko – kristologický pohľad dá aplikovať v praktickom živote, čiže tam kde si trpiaceho uboleného človeka vážia a prijímajú ho, ako samotného Krista, ako najvzácnejšieho hosťa.

Úcta k životu v každom, i v tom najdramatickejšom rozpolžení je základom doprevádzania. Tí, ktorí chcú byť sprievodcami trpiacich vedia, že musia objaviť zdroj, z ktorého by mohli čerpať, veď ten kto je prázdny, kto nemá, nemôže dať. Predpokladám a želám si, aby sa i u nás na Slovensku hospicové hnutie rozrástlo a tak aby sa mnohým ľuďom dostalo možnosti dôstojne prežiť posledné dni života a pripraviť sa tak na stretnutie s Kristom v ktorom všetko, i to tak ťažko pochopiteľné, nachádza svoj hlboký význam.

Ďakujem všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomohli pri písaní tejto mojej práce, nech im dobrý Boh odmení ich ochotu.

¹³⁸ MICHALČÍKOVÁ, K., *Editoriál*, in SKCH – blízko pri človeku 1 (2003) s. 1.

¹³⁹ LACKOVÁ, M., *Dom v ktorom býva zubatá*, in Nota bene 31 (2003) s. 6-9.

Zoznam použitej literatúry

Pramene:

JÁN PAVOL II., *Apoštolský list Salvifici doloris – o kresťanskom zmysle ľudského utrpenia*, SSV, Trnava 1998.

Katechizmus katolíckej Cirkvi, SSV, Trnava 1998.

JÁN PAVOL II., *Nebojte sa pravdy*, Lúč, Bratislava 1997.

LEV XIII., *Rerum novarum*, SSV, Trnava 1997.

JÁN PAVOL II., *Posolstvo k svetovému dňu chorých*, SSV, Trnava 1996.

JÁN PAVOL II., *Encyklika Evangelium vitae*, SSV, Trnava 1995.

JÁN PAVOL II., *Ježiš Nazaretský*, Nové mesto, Bratislava 1997.

JÁN PAVOL II., *Apoštolský list – Jeseň života*, Don Bosco, Bratislava 1999.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE LAIKOV, *Dôstojnosť starého človeka a jeho poslanie v Cirkvi a vo svete*, SSV, Trnava 1999.

Odborná literatúra:

ABELN, R. – KNER, A., *Umírání znamená lóučení*, Karmelitánske nakladateľství, Kostelní Vydří 1993.

J.J. ALLMEN a kol., *Biblický slovník*, Kalich, Ženeva 1998.

BEZÁKOVÁ, A., *Doprevádzanie zomierajúcich v hospici*, Trnavská univerzita – fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnava 2003.

BYSTRICKÝ, Z., *Čo je hospic?*, in <http://prolife.cz/>, 20.10.2003.

BÚDA, B., *Empatia*, Psychoprof, Nové Zámky 1994.

J.D. DOUGLAS a kol., *Nový biblický slovník*, Návrat domů, Praha 1996.

X.L. DUFOUR a kol., *Slovník biblickej teológie*, Kršćanska sadošnjost, Zagreb 1990.

ENTRALGO, P., *Nemoc a hřích*, Vyšehrad, Praha 1995.

EVELY, L., *Utrpenie*, Dobrá kniha, Trnava 1999.

FRANKOVSKÝ, A., *Boh Vykupitel'*, Kňazský seminár Jána Vojašačka, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1994.

- FRANKOVSKÝ, A., *Náuka o Bohu Stvoriteľovi*, Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka, Spišská Kapitula 1994.
- GRŮN, A., *Kříž*, Karmelitánske nakladateľství, Kostelní Vydří 1997.
- JASENKOVÁ, M., *Paliatívna starostlivosť v detskom veku*, prednáška Piešťany, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.
- KŘIVOHLAVÝ, J., *Poslední úsek cesty*, Návrat domů, Praha 1995.
- KŘIVOHLAVÝ, J., *Křesťanská péče o nemocné*, Návrat domů, 1991.
- KRUPA, J., *Pripravený veniec spravodlivosti- Katolícka eschatológia*, Oto Németh, Bratislava 2002.
- KRUPA, J., *Sviatosť uzdravenia a služby spoločenstvu*, Univerzita Komenského, Bratislava 2003.
- KÜBLER – ROSSOVÁ, E., *Hovory s umírajícími*, Signum unitatis, Hradec Králove 1992.
- KÜBLER – ROSSOVÁ, E., *Život a umírání*, Signum unitatis, Hradec Králove 2001.
- LEWIS, C.S., *Problém bolesti*, Návrat domů, Praha 1998.
- MIKLUŠČÁK, P., *Kristológia I.*, RKCMBF - Teologický inštitút, Spišská Kapitula - Spišské Podhradie 1995.
- MORIN, D., *Co se deje po smrti?* Paulínky, Praha 1997.
- MORIN, D., *Zlo a utrpení*, Paulínky, Praha 2000.
- NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, Kalich, Praha 1956, s. 223.
- PERA, H. - WEINERT, B., *Nemocným nablízku*, Vyšehrad, Praha 1996.
- PICHOUD, C. – THAREAUOVÁ, I., *Soužití se staršími lidmi*, Portál, Praha 1998.
- POMPAY, H., *Tézy pre praktickú – teologickú pomoc k životu prameniaca z kresťanskej viery pre dušpastiersku a charitatívnu službu kresťanov a ich spoločenstiev*, prednáška bola prezentovaná v kostole sv. Vincena de Paul v Bratislave 6-7. septembra 2003.
- RAHNER, K. - VORGRIMLER, H., *Teologický slovník*, Zvon, Praha 1996.
- SELF, D., *Pochopiť utrpenie*, Lúč, Bratislava 1997.
- SCHEIDOVÁ, L., *Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti*, in <http://hospice.sk/>, 20.10.2003.
- SVATOŠOVÁ, M., *diskusná relácia: Eutanázia*, in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.
- SVATOŠOVÁ, M., *Hospic umenie sprevádzať*, Lúč, Bratislava 2001.

VIGANO, A., *Pomazanie chorých – staroba*, Don Bosco, Bratislava 1998.

VORLÍČEK, J. - ADAM, Z., *Co je paliatívni léčba, péče, medicína?* in <http://hospice.cz/>, 20.10.2003.

Pomocná literatúra:

BYSTRICKÝ, Z., *Práva pacientov*, in <http://cestadomů.cz/>, 20.10.2003.

CARVAJAL, F., *Hovoriť s Bohom – 2časť Pôst a Veľká noc*, Lúč, Bratislava 1999.

HAŠKOVCOVÁ, H., *Spoutaný život*, Panorama, Praha 1985.

Hospic Anežky České se představuje, Edukační centrum združení Ecce homo, Praha 1996.

KUTARŇA, J., *Metodológia – spôsob štúdia a písania vedeckej práce*, UKCMBF, Bratislava 2003.

LACKOVÁ, M., *Dom v ktorom býva zubatá*, in *Nota bene* 31 (2003).

MICHALČÍKOVÁ, K., *Hospicová starostlivosť ako prirodzená súčasť života*, in *Katolícke noviny* (23. novembra 2003).

MICHALČÍKOVÁ, K., *Editoriál*, in *SKCH – blízko pri človeku* 1 (2003).

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ, *Rímsky misál*, Typis Vaticanis 2001.

SVATOŠOVÁ, M., *Ecce homo*, Portál, Praha 1995.

ŠTEFKO, A., *Eutanázia z pohľadu katolíckej morálky*, Dobrá kniha, Trnava 1998.

VÍZNEROVA, J., *Vzájomné prepojenie interrupcie a eutanázie*, UKCMBF Teologický inštitút, Spišská Kapitula Spišské - Podhradie 1998.

Zborník sympózia nová evanjelizácia, UKCMBF, Bratislava 2001.

Obsah

Úvod	6
I. Kapitola	8
1. Biblický aspekt pohľadu na utrpenie	8
1.1 Vážnosť utrpenia.....	8
1.2 Výkrik utrpenia	8
1.3 Súd o utrpení	9
1.4 Pohoršenie z utrpenia.....	10
1.5 Pôvod ľudského utrpenia	11
1.6 Ľudská prirodzenosť v stave pred dedičným hriechom	12
1.7 Ľudská prirodzenosť po páde do hriechu.....	13
1.8 Postavy vo Svätom Písme a ich skúsenosť s utrpením	13
1.9 Hľadanie odpovede na otázku o zmysle utrpenia	18
II. Kapitola	20
2. Ježiš Kristus: utrpenie premožené láskou	20
2.1 Ježiš a utrpenie ľudí	20
2.2 Ježiš Kristus ako víťaz nad utrpením	20
2.3 Ježiš Kristus vyhlasuje utrpenie za blahoslavené	21
2.4 Utrpenie Syna človeka	22
2.5 Ježiš zachraňuje človeka v jeho biede	24
2.6 Posolstvo kríža	26
2.7 Kristus nás učí zaujať správny postoj k utrpeniu.....	28
III. kapitola.....	30
3. Problém konkrétnej pomoci.....	30
3.1. Vysvetlenie základných pojmov a ich vzťahov v rámci paliatívnej a hospicovej liečby a starostlivosti	30
3.1.1. Typológia liečby	30
3.1.2. Typológia starostlivosti.....	31
3.1.3. Paliatívna medicína	35
3.2. Choroba a smrť ako hraničné situácie	36
3.2.1. Nemocničná skúsenosť	36
3.2.2. Strach zo smrti a cesta ktorou musí zomierajúci prejsť	39
3.2.3. Prvá fáza: Zatváranie očí pred skutočnosťou a osamotenosť	39
3.2.4. Druhá fáza: Hnev	40
3.2.5. Tretia fáza: Vyjednávanie	41
3.2.6. Štvrtá fáza: Depresia	42
3.2.7. Piata fáza: Súhlas	44
3.2.8. Nádej	46

3.3. HOSPIC – umenie sprevádzať	48
3.3.1. Čo je to hospic?.....	48
3.3.2. Má chorý právo poznať pravdu o sebe samom?	49
3.3.3. Komu má byť pravda povedaná?	51
3.3.4. Kedy má byť pravda povedaná?	51
3.3.5. Čo povedať?.....	52
3.3.6. Ako povedať pravdu?	52
3.3.7. Kto má povedať pravdu?	52
3.3.8. Psychologický prístup k zomierajúcim.....	52
3.3.9. Osobnosť doprevádzajúceho.....	58
3.3.10. Doprevádzanie príbuzných	60
3.4. Paliatívna starostlivosť v Hospici CARITAS SOZIALIS vo Viedni.	62
3.4.1. Tri základné idey hospicovej starostlivosti v Hospici CS.	62
3.4.2. Rozlúčkový rituál v Hospici CARITAS SOZIALIS.	64
3.4.3. Svedectvá ľudí, ktorí majú konkrétnu skúsenosť s hospicom	64
Záver	69
Zoznam použitej literatúry	72